

Mondelinge geschiedenis in België

Eindrapport
Oktober 2012

Nico Wouters

Inhoud

1. Inleiding.....	3
2. Verslag en abstracts van de studiedag Mondelinge geschiedenis in België op 18 november 2011.....	5
2.1 Verslaggeving	5
2.2 De abstracts van de lezingen	7
3. Analyse van de projectbevraging 'Mondelinge geschiedenis in België'	45
4. Lijst van opgenomen projecten en organisaties	51
5. Thematische bibliografie m.b.t. mondelinge geschiedenis in België	66
5.1 Theorie en methodologie.....	66
5.2 De Tweede Wereldoorlog en de Koningskwestie	67
5.3 Andere oorlogen en conflicten	68
5.4 Koloniale geschiedenis, migratie	68
5.5 Sociale en economische geschiedenis.....	69
5.6 Musea, tentoonstellingen, cultuur	69
5.7 Onderwijs.....	70
5.8 Dagelijks leven, lokale geschiedenis, volkscultuur, <i>life stories</i>	71
6. Eindconclusie: naar een herwaardering van mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode voor collectieve herinnering	73
7. Bijlagen: programma van de studiedag en bevragingformulier	

1. Inleiding

Dit rapport is een uitloper van de studiedag die het SOMA organiseerde op 18 november 2011, over mondelinge geschiedenis in België. Het SOMA sloot hiermee aan bij één van zijn oude aandachtspunten. De instelling speelde in de jaren 1970 een pioniersrol op het gebied van mondelinge geschiedenis in België. Vandaag is mondelinge geschiedenis als interdisciplinaire methode alomtegenwoordig. De laatste tien jaar kwamen veel belangrijke actoren op dit veld naar voor.

In Vlaanderen was de synergie tussen prof. Bruno De Wever (Departement Geschiedenis, UGent) en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (vanaf januari 2008 FARO) belangrijk. Dit leverde na 2003 diverse praktijkgerichte publicaties en een dvd op (zie de bibliografie in dit rapport). Het leidde ook tot het project *Van Horen Zeggen* over de bewaring en ontsluiting van mondelinge bronnen in Vlaanderen. Veel van de conclusies en aanbevelingen uit deze eindrapporten zijn vandaag nog steeds van toepassing. Op 3 april 2009 organiseerde de onderzoeksgroep Moderniteit en Samenleving (1800-2000) van de KULeuven een studiedag onder de titel '*Mondelinge geschiedenis. De wisselwerking tussen doelstellingen en methoden*'. Deze studiedag had aandacht voor zowel de technische methode (opnames) als vragen over interpretatie. De studiedag werd medegeorganiseerd door prof. Leen Van Molle, die vandaag aan de KULeuven het mastervak *Mondelinge geschiedenis* doceert. Er blijven ook vandaag nog nieuwe, beschouwende publicaties verschijnen, zoals het boek *Leren van Horen Zeggen* over mondelinge geschiedenis in het secundair onderwijs en het meer academische boek *Wat is Mondelinge Geschiedenis?* van Van Molle en Bleyen (zie bibliografie).

Aan Franstalige kant was er de vroege aandacht aan de ULB, onder invloed van Jean Stengers. Al in 1982 werd een colloquium georganiseerd over mondelinge geschiedenis onder de titel '*Mémoires Collectives*'. Het leidde indirect tot de oprichting van de onderzoekseenheid *Sources Audiovisuelles en Histoire Contemporaine*, met onder meer als concrete resultaten het theoretische doctoraat van Hélène Wallenborn (gepubliceerd in 2006) en een uitgebreid repertorium van mondelinge bronnen in België (2007). Een andere pool ontwikkelde zich aan de UCL. Onder leiding van Jacques Lory en Fabrice Maerten werd tussen 1984 en 1998 een reeks seminariewerken uitgevoerd rond het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit leidde tot maar liefst 1200 interviews, meteen het kwantitatief grootste project dat opgenomen is in de analyse in dit eindrapport.

Vandaag is aan Franstalige zijde vooral de portaalwebsite *Mémoire Orale* (www.memoire-orale.be) essentieel. Deze site werd in 2007 opgericht met steun van het Ministerie van Cultuur van de Fédération Wallonie-Bruxelles. In 2012 werd hij in een nieuw jasje gestoken. De site wordt beheerd door het *Institut d'Histoire Ouvrière, Économique et Sociale* (IHOES) in Seraing.

Mondelinge geschiedenis is echter al lang geen academische onderzoeksmethode meer. Het wordt vandaag gebruikt door letterlijk honderden instellingen en organisaties in België. Ondanks deze proliferatie van mondelinge geschiedenis kunnen we in België niet spreken van een gestructureerd veld. Er is een grote fragmentatie tussen verschillende disciplines en tussen de Vlaamse en Franstalige taalgemeenschappen.

De studiedag van 18 november 2011 wilde vooral fungeren als een verkennings- en ontmoetingsdag. Naast de inleidende *keynote speaker* prof. Selma Leydesdorff (hoogleraar *Oral history* en cultuur aan de Universiteit van Amsterdam) presenteerden dertien Belgische sprekers de resultaten van concrete projecten en onderzoek. De thema's waren divers, maar veel aspecten en terreinen bleven buiten beschouwing (met name het grote en essentiële terrein van journalistieke mondelinge geschiedenis bijvoorbeeld).

De grote opkomst bewees dat er een nood bestaat aan reflectie en informatie over mondelinge geschiedenis in België. Het publiek was ook erg heterogeen samengesteld, met academici, erfgoedwerkers en mensen uit de media. Deze studiedag was bedoeld als verkenning en dus een opstap naar nieuwe initiatieven. Hierin kadert ook dit eindrapport.

Dit rapport bevat de verslaggeving van de studiedag, inclusief de abstracts van de sprekers. Een tweede onderdeel is de analyse van een projectbevraging die in de nasleep van de studiedag werd uitgevoerd (voorjaar 2012). Een derde onderdeel is een thematische bibliografie voor België. Tot slot bevat dit rapport een conclusie met enkele aanbevelingen.

2 Verslag en abstracts van de studiedag Mondelinge geschiedenis in België op 18 november 2011

2.1 Verslaggeving

Op 18 november 2011 vond de studiedag '*Mondelinge geschiedenis in België: tussen onderzoek en publieksgeschiedenis*' plaats in de conferentiezaal van het SOMA. Er waren ongeveer tachtig mensen aanwezig.

Tijdens de voormiddagssessie spraken *keynote speaker* Selma Leydesdorff (Universiteit van Amsterdam), Sven Steffens (directeur van het Gemeentelijk Museum van Sint-Jans-Molenbeek), Lore Colaert (UGent), Florence Gillet, Fabrice Maerten, Nico Wouters en Peter Moorkens (alle vier werkzaam bij het SOMA) over mondelinge geschiedenis en historisch onderzoek. De ochtend werd afgesloten met een plenaire discussie. Tijdens de namiddagssessie spraken Jan Bleyen (KULeuven), Anne Morelli (ULB), Christine Machiels en Florence Loriaux (CARHOP), Bruno De Wever (UGent), Bart De Nil (FARO), Séverine Janssen (Brussel Behoort Ons Toe/Bruxelles Nous Appartient) en Karel Strobbe (SOMA) over bredere toepassingen van mondelinge geschiedenis. Ook deze sessie werd gevolgd door een discussie.

Eén van de aandachtspunten tijdens de ochtenddiscussie was het gebruik van **focusgroepen**. Het gaat hierbij in essentie om een collectief interview met een groep mensen. De voor- en nadelen van deze praktijk werden besproken op verzoek van Emilie Zola, verbonden aan de universiteit van Lubumbashi. Als voordeel werd aangestipt dat de onderzoeker kan profiteren van een zekere dynamiek van wedijver tot zelfs tegenstellingen binnen de geïnterviewde groep. Dit voordeel doet zich vooral binnen specifieke domeinen of themata voor, aldus Selma Leydesdorff. Fabrice Maerten (SOMA) benadrukte zekere gevaren, met name het gegeven van sociaal wenselijke antwoorden vanuit een groepsdruk of andere sociale groepsmechanismen. Binnen een onderzoek naar sociale normen kan een dergelijke methode echter wel nuttig zijn. Anne Cornet (SOMA) wees op het feit dat de onderzoeker zich vooraf bewust moet zijn van de rol die de 'groep'/de 'collectiviteit' en het 'individu' innemen in bepaalde samenlevingen of gemeenschappen. In Afrikaanse samenlevingen bijvoorbeeld heeft een individu in familiale en lokale netwerken een heel andere rol en betekenis.

Een ander onderwerp van de ochtenddiscussie was de relatie tussen **geheugen** en *oral history*. Bruno De Wever wees op het onderzoek van Douwe Draaisma, bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, die een meer positivistisch-neurologische benadering van het geheugen integreert. De Wever vroeg aan Selma Leydesdorff of dit leidt tot wetenschappelijke discussie in Nederland. Selma Leydesdorff zag de interactie tussen beide disciplines als een dovemansgesprek. Ze benadrukte vooral de grote kloof tussen beide benaderingen. Er is geen interactie omdat historici en neurologen op een heel andere manier bezig zijn met geheugen en eigenlijk in fundamenteel andere dingen geïnteresseerd zijn.

Ten slotte was de **interactie tussen interviewer en geïnterviewde** een belangrijk thema. Florence Gillet (SOMA) benadrukte het belang van zowel het noteren van

de eigen indrukken van het afgenomen interview als het (zelf)kritisch commentaar op het verloop van de ontmoeting. Alle sprekers deelden de mening dat het belangrijk is om een vertrouwensband te creëren tussen interviewer en geïnterviewde. Journalist en documentairemaker Jean-Pierre Dubois stelde de vraag of de onderzoekers er zich bewust van waren dat de respondent altijd 'besmet' is; dat de respondent vóór het eigenlijke gesprek al een perceptie over dat gesprek heeft, beïnvloed is door externe narratieven (TV, films, enzovoort) en ook eigen motieven heeft om het verhaal op een bepaalde manier te vertellen. Lore Colaert (UGent) reageerde hierop door te benadrukken dat de onderzoeker telkens aan de respondent moet uitleggen wat hij/zij gaat doen. De interviewer en geïnterviewde moeten op gelijke voet met elkaar staan. Het is wel zeer interessant om te bestuderen wat de verwachtingen zijn van de geïnterviewde, die altijd erg bezig is met de vraag wat wel of niet relevant zou zijn. Soms hebben geïnterviewden zelf het onuitgesproken idee dat ze bepaalde informatie achterwege moeten laten, omdat het voor het interview weinig relevant zou zijn. Lore Colaert gaf aan zelf ook deel te nemen als geïnterviewde binnen verschillende projecten. Op deze manier hoopt zij als onderzoeker in haar eigen werk meer inzicht te krijgen in het non-verbale taalgebruik en de verwachtingen van geïnterviewden.

De namiddagdiscussie kende twee hoofdthema's. Ten eerste werd er gesproken over de **tentoonstelling 'Gekleurd Verleden'**, waarover Bruno De Wever (UGent) een lezing hield. Leen Beyers (Museum aan de Stroom) vroeg zich af of de bezoekers erover geïnformeerd werden dat er acteurs waren ingeschakeld om de getuigenissen aan de bezoekers te presenteren. Dit zou volgens haar telkens vooraf expliciet duidelijk gemaakt moeten worden. De Wever en de andere curatoren waren ervan uitgegaan dat dit duidelijk was voor de bezoekers. Hij noemde het een mogelijk verbeterpunt. Willem Erauw (SOMA) had kritiek op het feit dat de acteurs en de verhalen te veel inspeelden op emotie. De balans met het tweede deel van de tentoonstelling, waarin experts aan het woord kwamen, was daardoor scheefgetrokken.

Het tweede belangrijke thema was de opname van **beelden** tijdens interviews. Selma Leydesdorff had de indruk dat er in België veel minder met een camera gewerkt wordt. Zij benadrukte het belang van het vastleggen van non-verbale informatie. Bruno De Wever stelde dat er wel degelijk steeds vaker gebruik gemaakt wordt van camera's. Jan Bleyen (KULeuven) wees op mogelijke nadelen bij het gebruik van een videocamera. Wanneer er een intiem onderwerp als seksualiteit of doodgeboorte wordt besproken, kan de aanwezigheid van een camera intimiderend of beperkend werken. Jean-Pierre Dubois sloot de discussie af met de opmerking dat het gebruik van een camera veel voordelen heeft, maar dat duidelijke afspraken tussen interviewer en geïnterviewde een noodzakelijke voorwaarde zijn.

Als slotbedenking hernam Nico Wouters (SOMA/UA) de uitgangspunten en doelstellingen van de studiedag. Hij somde nog eens enkele beleidsadviezen op die Roel Vande Winkel formuleerde in zijn onderzoeksrapport uit 2004. Veel ervan zijn nog altijd relevant, en dat voor heel België, namelijk: structureel intersectoraal overleg via een centraal kenniscentrum en/of -netwerk rond mondelinge geschiedenis, een globaal beleid voor de productie, bewaring en ontsluiting van mondelinge, historische bronnen, de subsidiëring van bepaalde projecten met een component mondelinge geschiedenis koppelen aan het halen van realistische

minimumvereisten en de algemene kwaliteit en toegankelijkheid van mondelinge, historische bronnen stimuleren door het opzetten van vormingsactiviteiten.¹ Hij besloot met te stellen dat welke initiatieven hier ook uit zouden voortkomen, de creatie van een bepaald forum voor onderlinge informatie- en expertise-uitwisseling al een grote stap vooruit zou zijn.

2.2 De abstracts van de lezingen

De presentaties kunnen gegroepeerd worden. Aan de ene kant waren er presentaties die reflecteerden over mondelinge geschiedenis en collectief en/of individueel geheugen. Deze presentaties problematiseerden vooral mondelinge geschiedenis als **historische onderzoeksmethode**.

De presentatie van **Karel Strobbe** (SOMA) gebruikte een erfgoedproject rond de Tweede Wereldoorlog in Noord-Limburg. De presentatie gaf een praktijkoverzicht van het gebruik van mondelinge geschiedenis in een dergelijk project, waarbij vooral met vrijwilligers wordt gewerkt. **Anne Morelli** (ULB) sprak over het gebruik van mondelinge geschiedenis bij migratiegeschiedenis. De presentatie van **Florence Gillet** (SOMA) was ook gericht op de methodologie, maar reflecteerde sterker over de inhoudelijke consequenties: de impact van een bepaalde methode, het opstellen van een vraagstelling, de rol van de historicus, de impact van de context op het resultaat. **Fabrice Maerten** (SOMA) benadrukte in zijn lezing het belang van mondelinge geschiedenis voor de reconstructie van collectief geheugen en het belang van 'dagelijks leven' als inhoudelijk thema. De presentatie van **Nico Wouters** (SOMA/UA) sloot aan bij de opmerkingen over collectief geheugen. De seminarieoefeningen mondelinge geschiedenis aan de UGent over de Tweede Wereldoorlog peilden expliciet naar de oorsprong van bepaalde kennis en/of herinneringen, de constructie van een beeldvorming en het ontstaan van bepaalde narratieve patronen.

Jan Bleyens lezing (KULeuven) hoorde duidelijk ook in de categorie van methodologische beschouwingen. Zijn invalshoek was meer theoretiserend met een focus op de interactie tussen interviewer en verteller. Net als Bleyen plaatste **Lore Colaert** (UGent) het begrip 'performativiteit' centraal. Colaerts onderzoek baseert zich op veldwerk nabij een massagraf uit de Spaanse burgeroorlog. Zowel Bleyen als Colaert hebben dus grote aandacht voor betekenisgeving los van de eigenlijke narratieve inhoud van het verhaal; betekenisgeving in de 'enscenering' of de context van het gesprek, het taalgebruik, de stiltes (een zwijgen over bepaalde thema's, gebeurtenissen en gevoelens) en de relatie die zich ontwikkelt tussen interviewer en respondent.

In al deze lezingen werd expliciet het gegeven van collectieve herinnering aangeraakt. Hierin werd duidelijk dat het problematiseren van mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode onvermijdelijk een analyse van herinneringsdynamiek wordt.

¹ R. Vande Winkel, Eindverslag onderzoeksproject "Van horen zeggen" (I) Mondelinge, historische bronnen bewaren en ontsluiten' (Gent 2004). Zie http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/mondelinge_historische_bronnen_in_vlaanderen.pdf

Aan de andere kant kunnen we lezingen plaatsen die de focus en het zwaartepunt elders plaatsten. De lezing van **Bart De Nil** (FARO) is hiervoor exemplarisch. De Nil had geen aandacht voor mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode maar behandelde een reeks projecten vanuit een maatschappelijke invalshoek. Eigenlijk zocht De Nil aansluiting bij de oorspronkelijke, expliciet sociaal geëngageerde (en zelfs politieke) functie van *oral history*. De Nil sprak over *community based history*, een expliciet politiek geïnspireerde vorm van geschiedschrijving waarbij de onderzoeker deel wordt van de respondentengroep en ook actief probeert een 'bewustzijn' te creëren bij de deelnemers (over buurtidentiteit, klasse-identiteit, enzovoort).² De presentatie van **Séverine Janssen** (Brussel Behoort Ons Toe/Bruxelles Nous Appartient) zat op hetzelfde terrein. Hier ging het vooral om de verzameling en brede publieke ontsluiting van verhalen.

De presentatie van **Christine Machiels** en **Florence Loriaux** (CARHOP) was in dit verband erg interessant. Hun werking bevindt zich eigenlijk op het snijpunt van de twee hierboven geschetste invalshoeken: mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode enerzijds en als instrument voor maatschappelijk geëngageerde projecten anderzijds. Ze verdedigden dus een 'geïntegreerde aanpak'. De projecten van CARHOP hebben een drieledig doel: historisch onderzoek (sociale geschiedenis), een erfgoedwerking (bewaring en ontsluiting van mondelinge bronnen), maar ook een educatieve werking. CARHOP heeft daarbij veel aandacht voor de hedendaagse maatschappelijke noden. In hun abstract hebben ze het over *'l'importance de sauvegarder cette mémoire non dans une vision passéiste mais dans une volonté d'assurer une transmission intergénérationnelle de leurs expériences, de leurs valeurs et d'aider les jeunes générations à se positionner dans le mouvement ouvrier'*. Zij zijn zich bewust van *'l'ambivalence'*. Ook merken ze expliciet op dat ze onvermijdelijk uitkomen op de analyse van de vorming van collectieve herinnering, zoals zich dat vandaag nog ontwikkelt in de levende herinnering van oud-arbeiders van een pottenbakkerij uit La Louvière.

Het publieksgebruik en de ontsluiting van mondelinge bronnen was een derde grote aandachtspunt. De presentatie van **Bruno De Wever** (UGent) behandelde het gebruik van mondelinge bronnen in de tentoonstelling *'Gekleurd Verleden'*. Hierin spraken acteurs een tekst in, geschreven op basis van een mondelinge getuigenis. Het auditieve aspect werd in de tentoonstelling geplaatst in een passende scenografie. **Sven Steffens** (Gemeentelijk Museum van Sint-Jans-Molenbeek) sprak over de werking van de portaalsite *Histoire orale*. **Peter Moorkens** (SOMA) tot slot hanteerde een technische benadering, over de diverse formaten van audiovisuele ontsluiting.

Hieronder vindt u enkele abstracts van de lezingen gegeven op 18 november 2011.

² Zie onder meer L. Mercier en M. Buckendorf, *Using Oral History in Community History Projects* (Los Angeles 1992).

Noord-Limburg en de Tweede Wereldoorlog. Mondelinge geschiedenis in de context van regionale erfgoedgemeenschappen
Karel Strobbe (SOMA)

In de pioniersjaren van de mondelinge geschiedenis in België werd de discipline vooral beoefend in academische kringen en werd ze ook voornamelijk vanuit universiteiten gepromoot. Intussen heeft mondelinge geschiedenis al lang haar weg gevonden naar andere domeinen. Niet alleen academici of studenten hanteren het opnameapparaat of de videocamera bij hun onderzoek. Ook sociaal-culturele professionals, museummedewerkers, documentaristen, leraren geschiedenis, amateurhistorici en heemkundigen zetten interviewcampagnes op poten om de resultaten voor erg uiteenlopende doeleinden te gebruiken. In Vlaanderen is mondelinge geschiedenis onder meer een standaardpraktijk in de cultureel-erfgoedsector.³ Het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV)⁴ speelde in de jaren 1990 en 2000 een belangrijke rol in de promotie van mondelinge geschiedenis op het lokale niveau. Vandaag geldt FARO, de opvolger van het VCV, nog steeds als het Vlaamse kenniscentrum inzake mondelinge geschiedenis.⁵

Deze bijdrage gaat over projecten mondelinge geschiedenis in de context van regionale erfgoedprojecten. Aan de hand van één praktijkvoorbeeld uit Noord-Limburg reflecteren we over de kansen en uitdagingen die een dergelijke context biedt voor de praktijk van mondelinge geschiedenis. We staan ook stil bij de voor- en nadelen van een werking met vrijwilligers. Omdat het hier om een typisch Vlaamse context gaat, is enige voorafgaandelijke duiding op zijn plaats. Sinds het einde van de jaren 1990 is de professionalisering van de cultureel-erfgoedsector een van de speerpunten van het Vlaamse cultuurbeleid. Veel aandacht gaat daarbij uit naar het lokale niveau. Via een gericht subsidiebeleid wil de Vlaamse overheid tegemoetkomen aan de noden van plaatselijke erfgoedactoren (gemeentebesturen, lokale musea en documentatiecentra, heemkundige kringen, toeristische diensten...) op het gebied van inventarisatie, behoud en beheer, ontsluiting, samenwerking en participatie. Het belangrijkste instrument dat de Vlaamse overheid daarvoor hanteert, is het zogenaamde cultureel-erfgoedconvenant: een overeenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en een gemeente of een intergemeentelijk samenwerkingsverband, met als doel de zorg voor en de ontsluiting van het lokale of regionale roerende en immateriële erfgoed en de *bottom up* uitbouw van een erfgoedbeleid. Een cultureel-erfgoedconvenant voorziet in subsidies voor de aanwerving van erfgoedcoördinatoren en de uitbouw van lokale, 'cultureel-erfgoedcellen'.⁶ Momenteel zijn er in Vlaanderen een twintigtal erfgoedcellen actief, waarvan vier in Limburg.

Ook in Noord-Limburg is de (politieke) wil aanwezig om in de toekomst een erfgoedconvenant met de Vlaamse overheid af te sluiten. Maar voor het zover is,

3 'Cultureel erfgoed' is een containerbegrip dat slaat op alle initiatieven en organisaties die zich bezighouden met roerend en immaterieel erfgoed, archieven, kunst- en gebruiksvoorwerpen, verhalen, rituelen, processies, tradities en gebruiken.

4 In 2008 werd het VCV, na de fusie met Culturele Biografie Vlaanderen, omgedoopt tot FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

5 Getuige daarvan zijn de vormingssessies 'Train the Trainer Mondelinge Geschiedenis' die in oktober-november 2011 door FARO werden georganiseerd.

6 Voor meer informatie over het cultureel-erfgoedbeleid van de Vlaamse Regering, zie: <http://www.kunstenerfgoed.be/ake/view/nl/1386538-Cultureel-erfgoeddecreet.html>.

wordt er op projectmatige basis gewerkt aan de uitbouw van een regionale erfgoedwerking. In september 2010 werd de projectvereniging Erfgoed Limburgse Kempen opgericht, een initiatief van tien gemeentebesturen (Bocholt, Bree, Hamont-Achel, Hechtel-Eksel, Leopoldsburg, Lommel, Meeuwen-Gruitrode, Neerpelt, Overpelt en Peer). Het eerste concrete resultaat van dat intergemeentelijk samenwerkingsverband is het erfgoedproject 'Soldatenlaarzen en kauwgom. Globaliseringserfgoed van de Tweede Wereldoorlog in de Limburgse Kempen'.⁷ De voornaamste doelstellingen van dit project zijn het in kaart brengen van het erfgoed over de Tweede Wereldoorlog in de regio (literatuur en bronnen, objecten, foto's, getuigenissen, monumenten, enzovoort) en het op gang brengen van een maatschappelijke dynamiek rond dit erfgoed. Inhoudelijk ligt de klemtoon op het dagelijkse leven tijdens de bezettingsjaren en de leefwereld van kinderen en vrouwen. Het project wil ook aan de slag met het (nieuwe) concept 'globaliseringserfgoed'. In welke mate zorgde een mondiale gebeurtenis als de Tweede Wereldoorlog voor sociale, economische en culturele verandering in het agrarische, katholieke en gesloten Noord-Limburg? Om de doelstellingen te realiseren werd in mei 2011 een voltijdse projectcoördinator aangeworven. Ikzelf sta deeltijds in voor de wetenschappelijke omkadering van het project en de begeleiding van het luik mondelinge geschiedenis.⁸

Het bovenstaande leidt reeds tot enkele belangrijke conclusies. 'Soldatenlaarzen en kauwgom' is een pilootproject. Samenwerking rond cultureel erfgoed op Noord-Limburgs niveau is iets nieuws. Er zijn tal van erfgoedactoren actief in de regio, maar de gedroomde erfgoedgemeenschap 'Limburgse Kempen' bestaat nog niet. De uitdagingen voor het luik mondelinge geschiedenis zijn legio. De samenstelling van een groep vrijwilligers voor het afnemen en verwerken van de interviews zal tijd en energie vergen. Een nauwe opvolging is geboden om ervoor zorgen dat de vrijwilligers op een uniforme wijze met vragenlijsten en andere randdocumenten aan de slag gaan. Naast deze uitdagingen biedt de schaal van dit project wel enorme mogelijkheden. Voor het eerst zal een grote groep getuigen uit tien verschillende gemeenten geïnterviewd worden over gelijkaardige thema's. Indien de interviewcampagne tot een goed einde gebracht wordt, zal het mogelijk zijn het om op basis van de resultaten iets zinnigs te zeggen over het eigene en specifieke van de Noord-Limburgse oorlogservaring.

Wat zijn nu de andere, concrete implicaties van zo'n context voor de uitwerking van een project mondelinge geschiedenis? Wat is het ideale evenwicht tussen het coördinerende niveau (de projectcoördinator, de projectvereniging) en het lokale niveau (de vrijwilligers, de respondenten)? Tussen een gestuurde en *bottom up* aanpak? Wat zijn de troeven en de uitdagingen van een werking met vrijwilligers, vooral met heemkundigen? In wat volgt overlopen we de gebruikelijke stappen van een project mondelinge geschiedenis, zoals die meestal terug te vinden zijn in de literatuur: de opstart en de afbakening van de onderzoeksvragen, de zoektocht naar en de selectie van de getuigen, de voorbereiding van de interviews, het afnemen van de interviews, en ten slotte de bewaring en ontsluiting van de interviews.

Opstarten van een project

⁷ Zie www.soldatenlaarzenenkauwgom.be.

⁸ Andere partners zijn Provincie Limburg (Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed), Erfgoedplus.be en Heemkunde Vlaanderen.

Een project mondelinge geschiedenis staat of valt met een grondige reflectie over de thema's die men in de interviews wil aansnijden en de keuze voor bepaalde onderzoeksvragen. Deze denkoefeningen werden in de opstartfase van het Noord-Limburgse project op het coördinerende niveau gemaakt. Een begeleidende stuurgroep koos de inhoudelijke invalshoeken (dagelijks leven, vrouwen en kinderen, globaliseringserfgoed) en selecteerde een zestal thema's die in alle interviews aan bod moeten komen: het oorlogsbegin, de leefwereld van kinderen en de ontspanningsmogelijkheden in oorlogstijd, materiële cultuur, de aanwezigheid van vreemde nationaliteiten, geweld en gevaar, en de bevrijding. In overleg met de projectcoördinator werkte het SOMA voor elk thema een vragenreeks uit, waardoor een homogeen resultaat kan bereikt worden. Toch is het garanderen van een lokaal draagvlak in deze fase geboden. Het is wezenlijk dat het onderwerp relevantie heeft voor de regio en dat de keuze voor bepaalde invalshoeken voldoende wordt beargumenteerd. Bij een project mondelinge geschiedenis kan het urgentieargument ('De getuigen over de oorlogsjaren zijn stilaan aan het verdwijnen') worden uitgespeeld. In het geval van 'Soldatenlaarzen en kauwgom' werd bij de selectie van de interviewthema's ook rekening gehouden met lokale gevoeligheden. De thema's collaboratie en repressie zullen en mogen uiteraard aan bod komen in de interviews, maar in de communicatie zullen ze niet op de voorgrond geplaatst worden.⁹

De zoektocht naar getuigen

De zoektocht naar getuigen werd (en wordt nog steeds) in goede banen geleid door de projectcoördinator. Zij zette een oproep op papier en zorgde ervoor dat die via diverse kanalen (projectwebsite, gemeentelijke websites, lokale pers, ledenbladen van seniorenverenigingen...) ruim werd verspreid. De criteria waaraan de respondenten moeten voldoen werden op het centrale niveau vastgelegd. Zo werd er bijvoorbeeld voor gekozen om enkel te opteren voor rechtstreekse getuigen, en hun kinderen buiten beschouwing te laten. Ook het beheer van de getuigendossiers (de identificatiefiches) wordt door de projectcoördinator in handen genomen. Maar ook hier is het lokale niveau wezenlijk. De heemkundige kringen zijn vaak diep verankerd in de lokale gemeenschap en zijn dus het best geplaatst om respondenten aan te leveren. Het zijn dan ook de vrijwilligers die de identificatiefiches zullen invullen en bezorgen aan de projectcoördinator. Bovendien leert de ervaring dat de zoektocht naar getuigen het best verloopt via de 'sneeuwbalmethode' of de mond-tot-mondreclame. Oproepjes in de plaatselijke krant leveren vaak maar weinig op. Soepelheid is ook geboden bij het hanteren van de selectiecriteria. Een enthousiaste vrijwilliger die graag enkele kinderen van voormalige repressieslachtoffers wil interviewen, houden we niet tegen.

Vrijwilligers rekruteren en vormen / De voorbereiding van de interviews

De rekrutering van vrijwilligers is een van de voornaamste doelstellingen, maar tegelijk ook de achilleshiel van het project 'Soldatenlaarzen en kauwgom'. De mobilisatie van vrijwilligers voor projecttaken is moeilijk. De geringe vertrouwdheid van de heemkundige kringen met het werkingsgebied (Noord-Limburg in plaats van de eigen gemeente) is daar niet vreemd aan. Ook tijdsgebrek ('Onze kring moet om de drie maanden een nieuw nummer van haar tijdschrift klaar hebben') is een grote hinderpaal. Verder worden ook inhoudelijke ('De Tweede Wereldoorlog ligt hier erg

⁹ De strijd tussen bepaalde delen van het verzet en de collaboratie had in Limburg een erg hevig karakter. De politiek-ideologische vijandschap tussen 'wit' en 'zwart' blijft op sommige plaatsen tot op vandaag doorleven.

gevoelig'), methodologische ('Kempenaren zijn van nature nogal zwijgzame mensen') en praktische bezwaren ('Iedereen in ons dorp die iets over de Tweede Wereldoorlog kan zeggen, heeft dat al gedaan of is overleden.') geuit. Ondanks de vele opwerpingen meldden zich toch een twintigtal personen aan voor de twee vormingssessies over mondelinge geschiedenis die ikzelf heb verzorgd. De deelnemers werden er vertrouwd gemaakt met de inhoudelijke krachtlijnen van de interviewcampagne, de doelgroep, de gedragscode van de interviewer, het opnamemateriaal, enzovoort. De meeste aandacht ging uit naar de noodzaak van het werken met randdocumenten. Die zijn wezenlijk als een geluids- of video-opname wil erkend worden als een mondelinge bron. Bovendien zijn randdocumenten voor de meeste vrijwilligers een nieuw gegeven. In de voorbereidingsfase is de mate van sturing dus vrij groot, maar ook hier is betutteling uit den boze. Heemkundige kringen hebben een rijke en lange traditie als het aankomt op het afnemen van interviews met dorpsgenoten. Het is belangrijk om die traditie naar waarde te schatten. In deze fase worden handvaten aangereikt die de uniformiteit in de uitvoering en de latere gebruikswaarde van de resultaten ten goede komen. Maar de eigenlijke, concrete voorbereiding van de interviews is het privilege van de vrijwilligers.

Het afnemen van de interviews

Tijdens de eigenlijke interviewfase ligt het zwaartepunt zonder enige twijfel bij de lokale mensen. De vrijwilligers staan in voor de contactname met de respondenten, het afnemen van de interviews en de nazorg/follow-up achteraf. In dit project willen we de troeven van interviews tussen dorps- en streekgenoten ten volle benutten. Zo zorgt een gemeenschappelijk dialect voor een grotere vertrouwelijkheid. Bovendien gaan veel respondenten aan het begin van een gesprek graag op zoek naar een 'connectie' met de interviewer ('Van wie ben jij een zoon/dochter?'). Lokale mensen beschikken overigens vaak al over enige kennis van het plaatselijke (oorlogs)verleden, wat mooi meegenomen is bij de voorbereiding van de interviews. Op de gevaren van een té grote vertrouwelijkheid tussen interviewer en respondent werd gewezen tijdens de vormingssessies. In dit stadium beperkt de projectcoördinator zich tot praktisch-organisatorische en adviserende taken. Ze zorgt ervoor dat de interviewers aan hun opnametoestellen en randdocumenten geraken (via uitleenpunten en de projectwebsite), ze adviseert over mogelijke manieren van contactname met de respondenten (bv. via een standaardbrief) en begeleidt het contact met de respondenten na de interviews (bv. via een bedankbrief en het bezorgen van een kopie van de opname).

Bewaring en ontsluiting

Het moet gezegd: het bewaren en doeltreffend ontsluiten van mondelinge bronnen is niet de sterkste kant van lokale historici of heemkundigen. Er is ervaring genoeg met het afnemen van interviews, maar niet met kwalitatieve opnames, systematisch beheer en de ontwikkeling van consultatiemogelijkheden. In het verleden ging een al te grote resultaatgerichtheid ('Als er maar een artikeltje van komt') ten koste van een zorgvuldige bewaring. De inbedding van dit project in een professionele structuur biedt wat dat betreft meer garanties. De mondelinge bronnen zullen worden ontsloten via Erfgoedplus.be, een zoekwebsite voor cultureel erfgoed in Limburg en Vlaams-Brabant. De interviews en de randdocumenten zullen worden beheerd door de projectcoördinator, maar het gemak van digitale reproduceerbaarheid zorgt ervoor dat ook de heemkundige kringen over kopieën van de mondelinge bronnen zullen kunnen beschikken. Op het vlak van transcriptie

leggen we de lat niet te hoog. In een ideale wereld schrijft de interviewer zijn interviews daags nadien volledig uit. Dat is goed haalbaar voor professionals en studenten, maar niet altijd voor vrijwilligers. Ten eerste voorzien we de mogelijkheid dat de transcriptie door andere vrijwilligers gebeurt. Ten tweede opteren we in de eerste fase voor een gedeeltelijke (en dus snellere) transcriptiemethode, de zogenaamde bandinhoudsfiche.

Enquête orale sur la mémoire sociale des anciens coloniaux belges: retour d'expérience et réflexions méthodologiques
Florence Gillet (SOMA)

Introduction

En janvier 2004, le CEGES se lançait dans une grande enquête consacrée à la mémoire sociale des anciens coloniaux belges. L'investigation fut menée en deux temps: un questionnaire écrit adressé à un large échantillon et une enquête orale orientée vers un nombre plus restreint d'individus. Le projet poursuivait un double objectif. D'une part, l'idée était de constituer une base documentaire susceptible de servir ultérieurement pour la recherche. Le CEGES était en effet persuadé qu'il s'agissait de l'une des dernières occasions de rassembler une masse importante de témoignages de la période coloniale. D'autre part, ce matériel archivistique devait permettre de mener une étude sur le profil sociologique de l'ancien colonial et sur sa mémoire sociale. Puisque nous parlons ici d'histoire orale, je m'intéresserai plus précisément au second volet de l'enquête, à savoir la récolte d'interviews d'anciens coloniaux.¹⁰

L'objectif de cette contribution n'est pas tant de présenter les résultats obtenus mais plutôt de partager mon expérience et de dresser les grandes lignes de ma réflexion méthodologique. Les choix que j'ai effectués m'ont été inspirés à la fois de l'expérience acquise par mes collègues historiens dans le cadre des premières enquêtes orales mais également des sciences sociales et anthropologiques. Plusieurs points seront abordés ici: le choix des témoins, le choix de la méthode, la préparation des entretiens et la conduite des interviews.

Le choix des témoins

Les anciens coloniaux qui ont été interviewés dans le cadre de cette enquête orale font partie d'un nombre restreint de personnes qui se sont portées volontaires suite à l'envoi du questionnaire écrit, envoi qui a lui-même été effectué sur un échantillon réduit de personnes.

Nous avons défini comme public cible, c'est-à-dire comme ancien colonial, toute personne de nationalité belge ayant séjourné au Congo entre 1908 et 1960 et faisant partie de la population active.¹¹ Début 2004, au moment où l'enquête a commencé, ils étaient encore près de 30.000 individus.

Afin de réduire cette large population, nous avons choisi d'emblée de nous concentrer sur deux échantillons. Le premier fut réalisé à partir des listings d'associations d'anciens coloniaux: 4200 noms et adresses ont pu être rassemblés. Le second fut extrait des fichiers des trois grands organismes de pensions chargés de

¹⁰ Pour la méthodologie et les conclusions de l'enquête écrite, je vous renvoie à l'article suivant: F. Gillet, 'Congo rêvé? Congo détruit... Les anciens coloniaux belges aux prises avec une société en repentir. Enquête sur la face émergée d'une mémoire', *Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, (2008) 19, 79-133.

¹¹ Nous considérons qu'une population est active, c'est-à-dire en âge de travailler, à partir de 18 ans.

distribuer les allocations de retraites aux anciens travailleurs d’Afrique¹², avec une représentation de 10% soit 2700 individus.

Au total, près de 7000 questionnaires ont donc été envoyés, accompagnés de formulaires à compléter en vue d’une participation à la seconde phase du projet, à savoir la réalisation d’interviews orales.

Sur les 7000 questionnaires envoyés, seules 329 réponses nous sont parvenues, soit un taux de participation relativement faible de 5%. Il faut noter que de manière générale, le projet a suscité une certaine méfiance dans les milieux d’anciens coloniaux. Le timing des premiers contacts, pris dans un contexte de critiques et de polémiques autour de l’époque coloniale, explique en partie ces réticences.¹³

Suite à l’envoi des questionnaires écrits, 91 anciens coloniaux se sont portés volontaires pour la participation à une interview. Un nombre moins élevé que pour l’enquête écrite, entre autres pour des questions d’anonymat. En outre, il est important de préciser qu’il s’agissait d’individus qui n’avaient pas toujours répondu au questionnaire écrit soit en raison de leur incapacité à pouvoir encore écrire, soit à cause de la longueur et de la complexité du questionnaire, soit encore parce qu’ils souhaitaient simplement avoir un contact direct avec le chercheur. Dans son ouvrage consacré aux sources orales, Florence Descamps énumère plusieurs raisons qui poussent un individu à participer à une enquête orale. Nous y avons retrouvé certaines des motivations de nos témoins: la conviction d’avoir des faits inédits à dévoiler, le désir de rendre hommage aux victimes, le besoin de reconnaissance personnelle, le désir de voir reconnaître le groupe auquel on appartient, le souhait de voir son point de vue écouté et pris en compte, le désir de régler ses comptes, le désir de raconter aux générations futures, la nostalgie, la solitude, etc.¹⁴

Sur les 91 personnes qui s’étaient portées volontaires, nous en avons interviewé une trentaine. Le projet arrivant à son terme, nous manquions de temps pour en rencontrer davantage mais nous souhaitions au moins atteindre le nombre de 30 individus, nombre absolu à partir duquel les sociologues estiment qu’un échantillon peut être considéré comme valide. Certains parlent même de « saturation de l’information » au-delà d’une quarantaine de témoins.¹⁵ Tout dépend évidemment de l’homogénéité du groupe de départ.

Le choix de la méthode

Nous avons relevé trois approches qui nous paraissaient pertinentes parmi les nombreuses enquêtes orales qui ont été menées jusqu’à présent. La première est

¹² L’Office National des pensions, l’Office de sécurité sociale d’outre-mer (OSSOM), l’Institut National d’assurances sociales pour travailleurs indépendants (INASTI). L’objectif de ce second échantillon était de toucher l’ensemble de la population d’anciens coloniaux au-delà du seul monde associatif.

¹³ Pour plus de précisions sur cet aspect, voir Gillet, ‘Congo rêvé ?’.

¹⁴ F. Descamps, *L’historien, l’archiviste et le magnétophone. De la constitution de la source orale à son exploitation* (Paris 2001).

¹⁵ Voir entre autres C. Javeau, *L’enquête par questionnaire: manuel à l’usage du praticien* (Bruxelles 1990); F. De Singly, *Le questionnaire* (Paris 2005); D. Schnapper, *La compréhension sociologique. Démarche de l’analyse typologique* (Paris 1999); A. Robert, *L’analyse de contenu* (Paris 2002).

celle du questionnaire directif et systématique. Il s'agit principalement de questions fermées. Ce type de questionnaire s'applique surtout dans une perspective de recherche quantitative. Nous l'avons expérimenté dans le cadre de l'enquête écrite. La seconde approche consiste à laisser parler librement le témoin sans essayer de canaliser son discours. Il s'agit du récit libre, également appelé « entretien non directif ». Enfin, l'entretien semi-directif est la méthode que nous avons choisie d'adopter dans le cadre de cette enquête. L'idée est de définir une série de grandes thématiques à aborder avec le témoin sous forme de questions ouvertes. En fonction des réponses et des personnes interrogées, la formulation des questions peut être modifiée. Des questions supplémentaires peuvent également être ajoutées. Tout l'intérêt de cette approche réside dans le fait que le dialogue peut prendre une forme plus ou moins directive en fonction de la personnalité du témoin et du vécu des personnes. Par exemple, pour ceux qui avaient vécu une expérience traumatisante dans le cadre des événements de 1960 au Congo, j'ai choisi de les laisser s'exprimer librement avec leurs émotions sans les interrompre pour des questions de détails ou de précisions. Un questionnaire plus directif peut aussi être envisagé au début de l'entretien pour préciser le parcours et l'identité de la personne interviewée.

La préparation des entretiens

Plusieurs facteurs doivent être pris en compte dans la réalisation d'une campagne de récolte de témoignages oraux, le plus important étant le facteur humain. Cela implique en réalité que l'on ne peut pas toujours tout maîtriser et qu'il faut pouvoir laisser la place à une part d'imprévu. Mais il ne faut jamais oublier que sur le terrain, le temps passe très vite et qu'être bien préparé à un entretien permet d'éviter les faux pas. Evidemment, l'expérience joue aussi un rôle fondamental car elle nous apprend comment réagir dans un certain nombre de situations.

Il est tout d'abord fondamental que le chercheur ait une connaissance approfondie de sa thématique de recherche, non seulement pour asseoir sa légitimité face au témoin mais également pour pouvoir rentabiliser au mieux le temps passé avec la personne interviewée.

Il faut ensuite penser aux différentes thématiques que l'on souhaite aborder, à une certaine logique dans la façon de les aborder. Dans le cadre du second volet de l'enquête consacrée à la mémoire sociale des anciens coloniaux belges, l'objectif était de se concentrer sur le vécu des anciens coloniaux au moment de leur départ du Congo et sur leur réinsertion dans la société belge. Cela impliquait en réalité de s'intéresser à l'ensemble de leur expérience coloniale mais en axant les questions sur l'avant et l'après Congo. C'est donc en tenant compte de cette logique chronologique que j'ai conçu mon plan d'entretien. Ce canevas m'a permis non seulement de rester cohérente dans la façon de mener les interviews mais également d'être certaine de n'oublier aucun élément. A chaque fois qu'une thématique était abordée et que j'estimais en avoir fait le tour avec le témoin, je la marquais d'une croix et passais à la suivante. Bien évidemment, après plusieurs interviews, je maîtrisais suffisamment ma grille pour pouvoir y naviguer les yeux fermés, ce qui me permettait entre autres de laisser plus facilement le témoin sauter d'une thématique à l'autre en fonction des connexions qu'il souhaitait réaliser. Cette grille a vraiment été un élément fondamental car elle m'a permis de cadrer l'entretien tout en laissant libre cours à la parole du témoin.

Autre élément qui permet de consolider la préparation de l'entretien: la réalisation d'un dossier documentaire sur le témoin, reprenant les éléments déjà connus (mémoires publiées, réponses au questionnaire écrit le cas échéant, archives disponibles, informations recueillies lors d'un premier entretien téléphonique, etc.) Ce dossier peut bien entendu être complété après l'interview. Sa richesse permettra aux chercheurs d'avoir une connaissance plus approfondie de la personne interviewée, même des années après l'entretien, en particulier pour des historiens extérieurs au projet de départ. Le dossier documentaire constitue une source écrite qui vient compléter la source orale, contrairement à ce qui est pratiqué traditionnellement, la source orale étant généralement utilisée comme soutien aux documents écrits.

La conduite des entretiens

Toutes les interviews ont été réalisées au domicile des témoins, ceci leur évitant de devoir se déplacer et leur permettant d'être dans un environnement rassurant. Cela m'a permis entre autres de profiter de l'entretien pour mettre la main sur des archives inédites et parfois d'entrer en contact avec le conjoint du témoin qui avait également vécu au Congo. J'ai pu en outre me rendre compte dans certains cas combien l'expérience coloniale était encore présente dans le cadre de vie des personnes interviewées (décoration africaine de la maison, photos du Congo, etc.).

Lorsque je me suis lancée dans la préparation de cette enquête orale, et que je me suis plongée dans les ouvrages méthodologiques relatant l'expérience d'autres chercheurs, je me suis tournée également vers les travaux réalisés par les anthropologues. C'est chez eux que j'ai puisé l'idée de prendre la situation d'entretien comme cadre d'observation en instaurant la rédaction d'un carnet de terrain. Ce carnet m'a permis de récolter une série d'informations totalement étrangères à ma thématique de recherche mais offrant la possibilité, une fois l'entretien terminé, non seulement de me replonger dans l'atmosphère et les conditions de l'interview mais également d'enrichir mon analyse critique des propos échangés.

Sur la page de droite de mon carnet: les éléments factuels (qui, où, quand, avec quel matériel, les autres personnes présentes, les événements qui se déroulent autour de l'interview - interruption par le téléphone, par le conjoint - le décor, etc.) Sur la page de gauche: mon humeur du jour, l'impression à mon arrivée (mauvaise humeur du témoin, impression de déranger, accueil chaleureux, etc.), la relation instaurée avec le témoin, etc.

Exemple - Témoin n°5:

« Je suis accueillie par sa femme car le témoin est parti se promener à vélo. Accueil très chaleureux et attente sur la terrasse avec un bon verre de jus d'orange. Le témoin arrive et est particulièrement bavard. Nous sommes interrompus une fois par le téléphone et une autre fois par sa femme qui tente d'intervenir pour donner son avis. L'interview prend des allures d'agréable conversation. »

Exemple - Témoin n°11:

« Je tourne un peu pour arriver chez lui. J'arrive très en retard. Je me sens un peu mal à l'aise en entrant chez lui car la maison est sale et malodorante. Le témoin m'explique qu'il n'a plus touché à rien depuis le décès de sa femme il y a 4 ans. Le salon est entièrement décoré avec des souvenirs rapportés du Congo. Il y a un mur

entier avec des armes blanches et des fusils. Pendant l'interview, le témoin est très nerveux, pleure tout le temps, utilise des propos violents. Son chien est très excité lui aussi et n'arrête pas de tourner autour de moi, de me lécher les jambes et de remuer bruyamment la queue. Je commence moi-même à être énervée. L'interview me paraît interminable. J'ai hâte que ça se termine. Je m'en vais sur les nerfs et soulagée.»

Les informations qui sont récoltées dans le carnet de terrain sont essentielles car elles permettent de replacer l'interview dans son contexte et d'envisager l'impact humain sur le contenu des réponses aux questions. La personnalité de chacun des protagonistes occupe en effet une place prépondérante dans la façon dont le dialogue s'installe entre le chercheur et le témoin. Dans mon cas par exemple, le décalage générationnel avec les témoins a créé une situation d'interview propice à la transmission de connaissance et à la communication d'expérience. Par contre, il a parfois joué en ma défaveur en termes de crédibilité. Le fait que je sois une femme a peut-être joué également en termes de séduction et de bienveillance de la part des témoins.

Chacun de mes entretiens fut mené en trois étapes: le préambule, l'interview et la conclusion. La réussite d'une interview dépend en grande partie de la confiance qui s'installe entre le témoin et le chercheur. Cela implique de pouvoir faire preuve à la fois d'une très grande pédagogie et d'une grande transparence vis-à-vis des personnes interviewées de manière à nouer dès le départ une relation saine et solide. Un bon préambule à l'entretien est donc indispensable. Il consiste à faire les présentations, expliquer de manière claire les objectifs et la philosophie du projet, détailler la façon dont va se dérouler l'interview, régler toutes les questions qui peuvent créer des malentendus ou des tensions. Il est essentiel par exemple de faire signer à la personne interviewée une convention qui stipule clairement les conditions d'utilisation de ses propos. Si l'interview est enregistrée, il convient de préciser les modalités de consultation et de copie de l'entretien. Dans le cadre du projet sur les anciens coloniaux, à une exception près, toutes les interviews ont pu être enregistrées et filmées. L'enregistreur a un gros avantage sur la prise de notes car il permet de ne pas attendre d'avoir terminé d'écrire pour passer à la question suivante et poursuivre l'entretien. Cela permet également de ne pas devoir se concentrer sur des notes et d'interagir plus facilement avec le témoin. Comme son nom l'indique, le cœur de l'interview constitue ensuite la partie centrale de l'interview. C'est ici que le plan d'entretien entre en jeu. Enfin, la conclusion permet d'aborder directement les questions d'opinion. En effet, si la personne interviewée peut être un peu tendue et sur la défensive au départ, il est permis d'espérer qu'elle soit plus sereine et donc plus encline à partager ses opinions et son point de vue personnel en fin d'interview.

Apports et limites de la source orale à travers l'exemple des séminaires menés à l'UCL sur la vie quotidienne en Wallonie entre 1940 et 1945
Fabrice Maerten (SOMA)

Entre 1984 et 1998, 5 séminaires de licence en histoire de l'UCL, menés sous la direction du professeur Jacques Lory, ont porté sur la vie quotidienne pendant la Seconde Guerre mondiale dans 124 communes du Brabant wallon surtout (les trois premiers), mais aussi des provinces de Namur (le quatrième) et du Hainaut (le cinquième). Furent essentiellement l'objet d'étude des villages et des petits centres administratifs situés à l'écart de la Wallonie industrielle, abordée presque exclusivement à partir de quelques localités du Hainaut. Chaque étudiant (ou duo d'étudiants) se devait d'analyser la ou les communes attribuées sur base des monographies locales et des sources disponibles, qu'elles soient imprimées comme la presse, ou inédites comme les sources manuscrites (communales, paroissiales, privées ou d'ordre divers conservées au CEGES), monumentales ou même et surtout orales. Une attention toute particulière était en effet accordée à ces dernières. Dans chaque cas, 10 témoignages au moins de personnes ayant vécu pendant la guerre dans la ou les communes concernées devaient être collectés, analysés et confrontés aux autres sources en vue de la rédaction de la synthèse finale. Les 112 travaux et 1204 cassettes audio issus de ces enquêtes sont aujourd'hui conservés au CEGES.

En termes d'apports, ces enregistrements de 1.111 témoins rassemblent des données multiples sur 124 villages et bourgs de Wallonie au temps de l'Occupation et, pour 32 d'entre eux situés en Brabant wallon, aussi à l'époque de la Libération, thème du premier séminaire mené en 1984-1985. En outre, ces documents sonores permettent de disposer de nombreux témoignages de groupes généralement peu enclins à laisser des traces écrites comme les femmes (382), les agriculteurs (143) ou les ouvriers/employés dans l'industrie (133). Enfin, des thèmes peu traités par les sources écrites comme les aspects les plus répétitifs et les moins spectaculaires de la vie quotidienne (ravitaillement, marché noir, déplacements, santé et hygiène, divertissements, vie scolaire, vie religieuse) sont largement abordés.

En particulier, ces sources fournissent de riches données sur la perception de la nature des relations entre les personnes et entre les groupes. De multiples réflexions traitent en effet des relations intrafamiliales entre homme et femme, entre parents et enfants et, plus largement, des relations entre les sexes et les générations. D'autres portent sur les rapports entre groupes sociaux (agriculteurs, ouvriers, employés publics, notables), entre la population et les pouvoirs publics belges, entre les occupés et les occupants, entre la population et les résistants, la population et les collaborateurs, la communauté villageoise et la ville ou le village voisin. L'enrichissement en termes d'histoire sociale et culturelle, des sentiments et des mentalités, est d'autant plus grand que l'intensité des événements vécus et la césure chronologique nette ont permis de figer le ressenti dans la mémoire.

Par ailleurs, et même si le questionnaire à la base de l'enquête et les résultats attendus étaient peu orientés dans ce sens, les données recueillies sont précieuses pour étudier la mémoire collective de la Seconde Guerre mondiale de divers groupes (hommes/femmes, résistants/collaborateurs, différents groupes sociaux, villages/villes) vis-à-vis de différentes thématiques (niveau de vie, santé, croyances, tensions sociales, insécurité, attitude des pouvoirs publics belges, occupant, collaboration, résistance) dans les années 1980 et 1990. Il devrait même être possible d'examiner si des évolutions se produisent entre 1984 et 1998.

Enfin, la rencontre entre l'interviewer et l'interviewé permet aux deux parties de s'enrichir mutuellement. Pour les étudiants en tout cas – mais on peut imaginer qu'il en fut de même pour les personnes interrogées –, ce fut d'abord, selon leur propre témoignage, la découverte d'une altérité, de personnes différentes par l'âge, la mentalité, le mode et le cadre de vie, la culture et le langage.

Quant aux limites, elles se situent d'abord du côté de l'interviewer. Nous pensons à la valeur inégale des étudiants, à leur manque d'expérience de ce genre de pratique et à leur faible connaissance préalable du sujet en général et du contexte local en particulier. A cela s'ajoute la difficulté de communiquer due à la différence de génération, même si, dans certains cas, cet élément peut être un atout, les personnes âgées étant souvent flattées de susciter l'intérêt d'une personne jeune, surtout si elle est de sexe opposé. De manière générale, il convient d'être conscient que l'interview reste avant tout une relation interpersonnelle où la nature de la relation influe sur le résultat de l'entretien. Tout cela est cependant en partie comblé par l'encadrement scientifique fourni par l'équipe professorale, en particulier les multiples exposés méthodologiques et de contenu réalisés, la riche bibliographie distribuée et surtout le questionnaire semi-directif délivré à tous.

Du côté de l'interviewé, le principal handicap est la longue période écoulée entre les événements et l'entretien. Il s'ensuit d'abord que l'échantillon n'est pas représentatif des différents groupes d'âge. Ainsi, en sont absentes les personnes âgées de plus de 50 ans lors du conflit. Entre 1984 et 1998 disparaissent même pratiquement tous les témoins âgés de plus de 35 ans au moment de la guerre. La vision fournie est donc essentiellement celle des jeunes et des jeunes adultes. En outre, les personnes à la moindre espérance de vie (ouvriers et, de manière générale, les hommes) sont de moins en moins présents. Dès lors, manque souvent la vision de ceux qui jouaient un rôle moteur dans l'environnement familial, politique et social. De ce fait, le manque d'informations sur les rouages essentiels de la vie de la commune et sur le fonctionnement de la cellule familiale est de plus en plus criant au fil des enquêtes. En corolaire, la vision fournie est souvent moins sombre que si elle l'avait été par des personnes plus âgées, car en général, les jeunes avaient moins de responsabilité et en outre, l'entretien traite d'une période de la vie en général perçue comme plus heureuse que celles qui suivent.

En deuxième lieu, la chronologie des faits évoqués est souvent peu fiable. Il en ressort que la source orale n'est que d'une utilité marginale pour reconstituer la trame d'événements précis et surtout les fixer dans le temps.

En troisième lieu, les oublis et distorsions sont assez fréquents, l'âge de plus en plus avancé aggravant les problèmes de mémoire. Cela est d'autant plus vrai que la mémoire est sélective, ne retenant que ce qui a fortement marqué au détriment des événements plus répétitifs. Ainsi, un résistant arrêté va souvent se rappeler avec précision les circonstances de son arrestation et beaucoup moins ses activités clandestines. En outre, les lectures et les films fournissent de multiples informations que l'interviewé peut être tenté d'intégrer dans son témoignage. Cela peut aussi influencer sur son jugement, comme aussi d'ailleurs sa vie après la guerre peut influencer son souvenir. Par ailleurs, le témoin peut aussi être marqué par la mémoire collective de sa famille, de son groupe social, de son village. En somme, le temps joue le rôle d'un miroir déformant. Il est souvent difficile de démêler ce que les réponses reflètent du présent et du passé, car les deux ont souvent tendance à s'entremêler. Il est aussi ardu de distinguer ce qui est mémoire individuelle et collective, d'autant que les étudiants ont parfois posé les questions de façon trop impersonnelle. En outre, leur connaissance lacunaire des matières traitées ne leur a souvent pas permis de stimuler efficacement la mémoire de leur interlocuteur.

La question de la fiabilité du témoignage se pose au-delà des problèmes liés au temps écoulé. Ainsi, souvent la personne interrogée n'est pas à même de répondre à de multiples questions, car simplement elle n'a pas pu les observer. Dans le cas où elle paraît connaître beaucoup de choses, il est important de se poser la question de ses sources d'information: au plus elles sont indirectes, au moins elles sont fiables, en tout cas en termes de reconstitution des faits ou d'impressions personnelles. Evidemment, elles peuvent alors signifier beaucoup en termes de mémoire personnelle reconstruite ou du groupe.

Par ailleurs, la valeur du témoin dépend non seulement de sa mémoire et de sa position occupée sous l'occupation, mais aussi de son désir de répondre avec sincérité aux questions posées. Le plus difficile est de détecter les mensonges volontaires de ceux qui veulent se valoriser (notamment dans la résistance), d'autant que souvent, ils reprennent à leur compte des choses qu'ils ont entendu dire. Il va de soi que si le témoin ment ou exagère sur un point, c'est l'ensemble de son témoignage qui doit être considéré avec la plus grande prudence.

Enfin, de nombreux témoins ont tendance à se montrer consciemment ou inconsciemment évasifs au sujet de thèmes estimés délicats ou surtout dévalorisants pour la personne, la famille ou la communauté (villageoise), comme les actes de violence ou la collaboration. Cette occultation peut être intéressante à constater comme phénomène de mémoire, encore faut-il la détecter!

Pour toutes ces raisons, on comprend que la source orale doit être traitée avec un esprit critique aiguisé et qu'il est nécessaire de recouper les témoignages entre eux et avec d'autres sources.

Ceci dit, grâce à l'ampleur et à la variété du matériau rassemblé, de multiples recherches sont encore possibles à partir de ces interviews, en particulier pour ce qui a trait à la mémoire de la guerre. Et par-delà ses nombreux écrans mémoriels, cette source reste aussi d'un apport précieux pour approcher la quotidienneté de la guerre, si peu perceptible dans la plupart des documents écrits.

Enfin, de manière générale, ce type d'enquête orale à grande échelle paraît pertinent pour des groupes ou des communautés laissant peu de traces écrites et pour des événements marquant d'une empreinte profonde la mémoire collective comme les guerres, la (dé)colonisation, les conflits sociaux ou les phénomènes de migration.

De bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Vlaamse collectieve geheugen (seminarieoefeningen Universiteit Gent, 2000-2003)
Nico Wouters (SOMA/UA)

Tijdens drie academiejaren (2000-2003) werd aan het (toenmalige) departement geschiedenis van de Universiteit Gent een seminarieoefening mondelinge geschiedenis georganiseerd. De oefening werd geleid door prof. Bruno De Wever en mezelf. De titel was *'De bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog in het collectieve geheugen'*.

De studenten gebruikten een gestuurde, uniforme methode en vraagstelling. Elke student interviewde één persoon. De respondentengroep was strikt afgebakend. Enkele criteria waren: ten laatste in 1926 geboren zijn, niet veroordeeld zijn voor collaboratie in de naoorlogse repressie of niet erkend zijn in een verzetsstatuut. Dit leverde uiteindelijk 197 interviews op, die zowel op een geluidsdrager als via een bundel geschreven documenten werden ingediend. Deze (soms omvangrijke) documenten bestaan minstens uit een gedetailleerde biografische identificatiefiche van de respondent, een chronologische bandinhoudfiche met steekwoorden, een volledig uitgeschreven (thematisch geordende) transcriptiefiche en een interviewfiche met opmerkingen over het interview of de respondent.

Uiteraard kwamen ook interessante historische feitelijke verhalen naar boven. Door de aard van de oefening behandelden de verhalen altijd de lokale biotoop (stad/gemeente, buurt, familie en gezin). De bandinhoudfiches met thematische steekwoorden kunnen deze interviews zeker nog nuttig ontsluiten voor lokale geschiedschrijving. Zoals de titel van de oefening echter aangeeft, lag de inhoudelijke focus niet op het vissen naar feiten. De centrale vraagstelling en methode draaide rond beeldvorming: de constructie van meningen en opinies, en de oorsprong van kennis en herinneringen. De kern van de vraagstelling lag dus bij het ontdekken van patronen in collectieve herinnering en op die manier de constructie van een collectief geheugen en een beeldvorming. Er werden vier grote thema's gebruikt: collaboratie, verzet, naoorlogse repressie en het lokale bestuur.

Mijn presentatie geeft geen voldragen resultaat van de analyse van deze oefening; die moet nog gebeuren. Ik kan enkel aanzetten presenteren.

Het bestaan van sturende narratieve patronen of interpretatieschema's kwam alleszins duidelijk naar voor. Dit bleek onder meer bij de thema's lokaal bestuur (oorlogsburgemeesters) en de straatrepressie. In beide gevallen is de leeftijdscategorie van de groep respondenten zonder twijfel belangrijk. De groep respondenten was jong in 1944 en hoewel zij weliswaar rechtstreeks getuige waren van bepaalde feiten, hebben zij mogelijk pas later als volwassene bepaalde feiten in een vaster interpretatieschema gegoten. Ook de grote indruk die de straatrepressie maakte in het collectieve geheugen kan mogelijk aan de jonge leeftijd van deze respondentengroep verbonden worden. Paradoxaal genoeg was dit moment bij de bevrijding voor veel jonge mensen de eerste maal dat zij tijdens oorlog en bezetting rechtstreeks met georganiseerd fysiek geweld werden geconfronteerd.

Een kritische bedenking met betrekking tot de oefeningen is dat de vraag naar het verschuiven van meningen (en de genese van een beeldvorming) onvoldoende geslaagd is te noemen. Er waren diverse vragen die hiernaar peilden. Maar deze vragen bleven te algemeen. Hierdoor bleef dit te afhankelijk van het vermogen van de respondenten om aan kritische zelfreflectie te doen met betrekking tot hun eigen herinneringen en de vorming van hun opinies. Deze centrale vraagstelling was mogelijk beter uitgevoerd geweest via gerichte vragen naar concrete ankerpunten

in het collectieve geheugen, zoals bijvoorbeeld de impact van een tv-reeks als '*De Nieuwe Orde*' van Maurice De Wilde in Vlaanderen. Er ligt hier nog een terrein open voor onderzoek (via mondelinge geschiedenis!). De letterlijke transcripties van deze (bijna) 200 interviews kunnen gebruikt worden om betekenisgehelen te clusteren, discoursanalyse uit te voeren en systematisch te analyseren hoe herinneringen vertaald en gefundeerd worden.

Van 'verhaal' naar 'vertelling': beschouwingen over een performatieve benadering van het interview
Jan Bleyen (KULeuven)

In mijn bijdrage wil ik stilstaan bij de manieren waarop we inhoudelijke inzichten kunnen halen uit mondelinge bronnen. Met name stel ik een performatieve blik voor. Daarbij gaat de aandacht niet langer uitsluitend naar de inhoud van 'het verhaal', dat het product is van de methode van mondelinge geschiedenis, maar ook naar het proces of het verloop van het 'vertellen' zelf: de wijze waarop het herinneren, in de ontmoeting tussen verteller en historicus, plaatsvindt. In tegenstelling tot andere historici zijn mondelinge historici niet alleen aanwezig in de interpretatie van hun bronnen, maar bovendien in de creatie ervan. Die betrokkenheid bij het ontstaan van de bron horen we echter niet te beschouwen als een probleem, maar integendeel als een kans. Want de concrete manieren waarop de verhalen over het verleden in jouw bijzijn tot stand komen, kunnen juist sociale en culturele processen onthullen.

Om deze wat abstracte ideeën tastbaar te maken zal ik voorbeelden geven uit mijn mondelinge geschiedenis van rouw, over het verlies van een doodgeboren baby. In de loop van mijn onderzoek kwam ik tot de vaststelling dat zeventigers en tachtigers die ik ontmoette niet alleen over andere praktijken vertelden dan pakweg de dertigers en veertigers die ik bezocht, maar dat ze het vertellen zélf ook op een andere wijze uitvoerden. Niet slechts het 'wat' of de vertelinhoud van hun verhalen vertoonde dus verschillen die min of meer samenliepen per generatie, ook in het 'hoe' of de 'vertelwijze' bleken er patronen te zijn die samenhangen met een andere, geëvolueerde historische context. Zowel voor als tijdens de ontmoeting met mijn vertellers bleek ik anders benaderd te worden en verschillende vertogen tegen te komen. Concreet wil dat zeggen: terwijl de jonge ouders me consequent benaderden als een therapeut, leken oudere mensen me veeleer aan te spreken als een soort priester bij wie ze te biecht gingen. Mannen vertelden dan weer hoofdzakelijk op een medische wijze over de gebeurtenis, en verwezen bijna automatisch naar hun vrouw of vriendin wanneer er niet langer over feiten, maar over gevoelens moest worden gesproken.

Een vertelling kunnen we op vele wijzen begrijpen, maar steeds vormt dus het geheel, of de manier waarop het 'wie', het 'wat', en het 'waarom' samenlopen in een 'hoe', de sleutel tot interpretatie. Zulke blik op de vormelijke kenmerken van een vertelling – wat ik hun scenario's noem – kan je met name helpen de persoonlijke biografie met historische structuren te verbinden. Waren de vertellers in de loop van het leven de acteur van hun ervaringen, dan worden ze door te vertellen tevens de regisseur ervan. Ze weten hoe hun eigen leven geëvolueerd is en geven het retrospectief samenhang. Als luisteraar word je deel van die samenhang: op bewuste maar ook minder bewuste wijze maken vertellers de ontmoeting van het interview tot een sociale interactie die ze in de eigen leefwereld al hadden meegemaakt of die ze ooit hadden willen meemaken. 'Scenario's' voorzien de vertelling van een veilige koers, zoals een vliegtuig bepaalde trajecten in het luchtruim kan volgen – een metafoor van Alessandro Portelli, die zelf echter niet over scenario's maar over 'discursieve eenheden' spreekt.

In wat volgt illustreer ik deze theoretische beschouwingen uitgebreid aan de hand van een concreet voorbeeld van de 'medische vertelstijl', die ik tegenkwam in mijn mondelinge geschiedenis van doodgeboorte. In dit scenario gaven mijn vertellers een weergave van wat er in het ziekenhuis gebeurd en gezegd was. Ze namen met andere woorden het verloop van de dokters over. Daarmee plaatsten ze mij in de rol van een familielid of vriend, aan wie later de uitleg van de arts moest worden herhaald. Doorgaans polsten die immers hoofdzakelijk naar de medische omstandigheden, al dan niet met de idee dat 'ze al zoveel kunnen vandaag, die dokters', en dat ze het onheil van de gebeurtenis 'toch hadden moeten zien aankomen'. Dit medische vertellen anticipeerde op de algemene bezorgdheid te willen weten hoe en waarom het kindje gestorven was. Een moeder dacht dat het interview slechts 'over het medische aspect zou gaan' en had vooraf niet verwacht over emoties of 'het geestelijke' te zullen praten. Bijna alle vertellers vatten hun relaas – niet toevallig – in de medische sfeer aan. Zo voerden ze meteen de dood als een biomedisch gebeuren op, zoals huidige westerse woordenboeken en encyclopedieën het lemma 'dood' fysisch als het levenseinde van een organisme omschrijven.

Toen ik te gast was bij een stel van wie het tweede kindje in 1972 de geboorte niet haalde, viel mij op hoe steeds weer de man het discours van de dokters vertolkte. Hij begon te vertellen over de bloedgroep van hem en zijn echtgenote, 'O negatief en O positief', hun 'genotypen en fenotypen', de 'dikke voeten' die zijn vrouw had 'opgelopen door de bloedvergiftiging', en de 'antistoffen in haar lichaam' waardoor 'telkenmale het foetus vlugger zou afsterven': 'als zij een grote D had, had ik een grote D, had zij een kleine letter c, had ik een kleine letter c dus men had ons gezegd dat het vanaf het derde kind waarschijnlijk gevaarlijk zou zijn kinderen met misvorming op de wereld te zetten, of zo niet, erger: doodgeboren, miskramen, en zo.' Toen hij de sprong maakte naar een ander soort ervaring, namelijk die van het rouwen, gaf hij onmiddellijk het woord aan zijn echtgenote: 'maar hoe zij dat beleefd heeft en de hele boel dat zal natuurlijk wel iets anders zijn ik kan maar juist vertellen wat ik weet en wat ik gezien heb in haar binnenste zal dat wel een heel andere rol gespeeld hebben (richt zich tot zijn echtgenote) en nu moet jij maar vertellen hoe het jou gekomen is (haar reactie) maar nee (ze zucht en kijkt weg) 'maar nee', dat is toch niet waar? ik ben toch niet bevallen hè?'

Op deze manier plaatste deze man de rouw buiten zichzelf. De dood die hij besprak was die van de dokters. De intieme dood die gepaard gaat met emoties, situeerde hij echter in het lichaam of 'het binnenste' van zijn vrouw. Zo werd hij als een professional die de dood van op afstand kan benaderen. De medische vertelstijl is er een die de dood en de sociale persoon van het kindje tot 'perinatale sterfte' objectiveert, met 'foetus', 'genotypen' en ander jargon dat in beroepsverhalen van gynaecologen te horen valt.

“Verlo y vivirlo” (Het zien en beleven). De constructie van historische waarheid aan de rand van een massagraf van de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)
Lore Colaert (UGent)

Deze paper behandelt een aantal methodologische aspecten van een project mondelinge geschiedenis in een politiek zeer gevoelige context, namelijk de opgraving van een massagraf van net na de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), in Chillón, een klein dorpje in Castilla la Mancha, in 2011. Rond de opgravingen van massagraven van de Burgeroorlog en het daaropvolgende franquisme (1939-1975), is sinds 2000 een sociaal-politieke beweging ontstaan voor de ‘recuperatie van de historische herinnering’. Tijdens de opgravingen worden niet alleen de resten van de slachtoffers onderzocht, het is ook een plek waar herinneringen gedeeld en erkend worden, getuigenissen worden opgenomen, geruchten worden verspreid en begrafenisrituelen uitgevoerd.

Deze context is niet alleen de ideale omgeving om de culturele en politieke aspecten van bepaalde herinneringspraktijken (zoals bijvoorbeeld herdenkingen, monumenten, manifestaties, herbegravenissen, etc.) te bestuderen, maar ook om de performativiteit van geschiedenis bloot te leggen. Hierbij gebruik ik het begrip performativiteit op twee manieren. Ten eerste biedt het begrip een heuristisch raamwerk om de betekenis van herinneringspraktijken te achterhalen. De antropologie ontleent het concept *performance* of ‘sociaal drama’ van de theaterstudies om de betekenis en culturele of rituele dimensie van bepaalde gedragingen te ontleden. Hoe worden historische waarheid en sociale herinnering gecreëerd, in scène gezet, erkend, met betekenis of status beladen? Ten tweede gebruik ik het begrip performativiteit in de lijn van het werk van John Austin over het effect dat bepaald taalgebruik heeft op de politieke en sociale werkelijkheid. Ik onderzoek dus niet enkel de betekenisgeving rond opgravingen en herbegravenissen, maar ook de politieke boodschap die ze uitdragen. In deze paper staan politiek, macht en sociale processen dan ook centraal.

In het eerste deel van mijn paper bespreek ik twee aspecten van een methodologisch probleem dat ik herhaaldelijk ondervond tijdens mijn veldwerk, namelijk het fenomeen dat pijnlijke herinneringen vaak niet publiekelijk geuit worden. Ik begin dit deel met wat observaties uit mijn veldwerk:

De herinnering aan de moord op negen inwoners van Chillón in 1939 is voor vele van mijn gesprekspartners moeilijk om publiek te uiten. ‘Uit angst’, zegt de herinneringsbeweging in koor, maar het is complexer dan dat. De broers Puebla bijvoorbeeld beginnen midden in een interview te twijfelen over hun getuigenis: ‘Wat zullen de mensen zeggen?’ Als we de camera stoppen, leggen ze uit: ‘het is de intimiteit van het dorp’. Men twijfelt niet alleen over het al dan niet laten opnemen van een getuigenis, er wordt ook gediscussieerd over wat men op de grafsteen zal zetten van de negen slachtoffers, eens men hen zal herbegraven in het gemeentelijk kerkhof. Velen willen geen referenties naar het franquisme die het geweld mogelijk maakte, of geen woorden zoals ‘vermoord’, om hun burens, waar ze dagdagelijks contact mee hebben, niet te provoceren.

Er heerst een enorme stilte rond de moord en het massagraf sinds de Burgeroorlog. Dit omdat er geen publieke herdenkingen waren tot ver na de franquistische dictatuur, maar ook omdat de oudere generatie soms niet het discours beheerst van de mensenrechtenorganisaties van vandaag de dag. Eén van de zonen van de slachtoffers van Chillón bijvoorbeeld, José, bezoekt elke dag de opgraving. Op een dag brengt een collega hem naar huis, en José corrigeert zijn rijgedrag constant. 'Weet je waarom ik zoveel praat?', vroeg hij, 'Om niet te moeten praten over al de rest... Vandaag heb ik voor de eerste keer sinds het begin van de opgraving kunnen slapen.'

Met deze illustraties probeer ik ten eerste de stelling van de herinneringsbewegingen dat de Spanjaarden zwijgen uit angst, te nuanceren, vanuit de observatie dat de dorpelingen vooral de dagdagelijkse relaties in de publieke sfeer niet willen verstoren en daarom zowel het verleden als de politiek 'geprivatiseerd' hebben. Ten tweede beschrijf ik hoe ik het probleem aanpak van het zwijgen van de oudere generatie, en van het private en dus onzichtbare karakter van de herinneringspraktijken rond het massagraf tijdens de dictatuur, en hoe mijn eigen aanwezigheid ervoor zorgt dat er verhalen verteld worden die normaal niet publiek gedeeld worden.

In het tweede deel van mijn paper belicht ik welke consequenties het bijwonen van de opgraving voor dorpelingen en familieleden van de slachtoffers kan hebben op hoe ze omgaan met het verleden van de Burgeroorlog, en welke betekenis ze geven aan dat verleden tijdens de opgraving. Ook hier begin ik met een aantal veldwerknootities:

Het weekend vóór de opgraving in Chillón bezoek ik enkele familieleden van de slachtoffers in het massagraf. Ze blijken tegen de opgraving gekant te zijn. Als de archeologen enkele dagen later in Chillón aankomen, leggen ze met behulp van een powerpointpresentatie uit wat een opgraving is. De familieleden die de opgraving niet steunen, moeten inbinden: de opgraving start onmiddellijk. Tijdens de opgraving nemen de familieleden beetje bij beetje het mensenrechtendiscours van de archeologen over. Sommigen onder hen die de opgraving aanvankelijk niet wisten, schrijven in het gastenboek vol lof over het werk van de archeologen. Uiteindelijk overtuigt de aanblik van het volledige massagraf, met alle lichamen op een hoopje gegooid, hen volledig van de noodzaak van de herbegravenis.

De opgraving krijgt elke dag bezoek van mensen uit het dorp, ook van jongeren. Aan een meisje dat langskomt vraag ik: 'Is dit de eerste keer dat je een massagraf ziet?' 'Ja,' zei ze, en 'het is tof'. Vijf jongetjes die langskomen worden aangesproken door een zoon van één van de slachtoffers. 'Mijn vader ligt hier. Wat willen jullie weten? Wat hebben ze jullie verteld?' 'Ze zullen wel iets misdaan hebben zeker?', zeggen de jongens.

Het beeld van een massagraf kan best schokkend zijn, en trekt daarom ook veel aandacht. Maar dat beeld van die negen lichamen op een hoopje, is net zoals een foto een stukje bevroren verleden, zonder dat je ziet wat vooraf ging en erna kwam, of wat er zich rondom heeft afgespeeld. Beelden van botten vertellen niet echt een verhaal. Het zijn de archeologen en forensisch antropologen met hun handelingen, woorden en rapporten, en de

participanten en bijstaanders, die de betekenis en het verhaal aan het massagraf verlenen.

In deze paper heb ik geïllustreerd hoe de specifieke context van een onderzoek bepaalde gevolgen heeft voor zowel de methodologie als de maatschappelijke gevolgen van een academisch of publieksgericht onderzoeksproject. Er worden zaken verteld die normaal niet 'spontaan' publiek gedeeld zouden worden, en je participeert aan een 'ritueel' dat de verdere omgang met het verleden in dat dorp bepaalt. Zeker voor een metahistorisch project dat herinneringspraktijken onderzoekt is het daarom noodzakelijk stil te staan bij je eigen rol als publiekshistoricus en bewust te zijn van de twee manieren waarop je geschiedenis maakt, namelijk als participant door interviews af te nemen tijdens de opgraving, en als observator.

L'histoire du mouvement ouvrier à travers la mémoire orale: une source incontournable?

Florence Loriaux & Christine Machiels (CARHOP)

1. Introduction: l'usage de la mémoire orale dans les métiers de l'historien/de l'archiviste/de l'animateur

Durant plusieurs décennies, le CARHOP a développé diverses expériences de terrain (projets mémoire ouvrière, récolte de récits de vie, etc.) qui ont tout à la fois alimentés et exigés une réflexion théorique sur l'articulation entre la mémoire orale et les sciences sociales. En effet, la mémoire orale constitue dans le cadre des projets du CARHOP, reconnu comme Association d'éducation permanente et Centre d'archives privées, un support pour trois de ses missions:

- Pour la recherche en histoire sociale. En effet, la source orale contribue à éclairer les rôles des acteurs/des actrices (et *a priori* ceux dont la prise de parole ne va pas de soi) qui façonnent les contours de cette histoire sociale. Elle soulève également plus d'un défi méthodologique.
- Pour la sauvegarde d'un patrimoine culturel et social inédit, qui exige une réflexion en amont sur les conditions optimales de conservation, ainsi que sur les potentialités infinies de leur valorisation, auprès de divers publics (universitaires, militants, citoyens, acteurs et actrices de cette histoire, etc.)
- Pour la formation en histoire sociale, dans une perspective d'éducation permanente. Réinsérer l'histoire passée dans l'histoire présente et mettre à la disposition des générations actuelles les informations historiques nécessaires à la compréhension des phénomènes sociétaux d'aujourd'hui constitue l'une des missions principales du CARHOP. Cette démarche participative directe suppose d'intégrer dans notre réflexion méthodologique les dimensions de transmission et de réappropriation de l'histoire par ses acteurs/actrices, qui sous-tendent la démarche de mémoire orale.

Notre propos aujourd'hui vise à éclairer les questions de méthode, ainsi que les enjeux, qui sous-tendent ces usages de la mémoire orale dans les métiers de l'historien/de l'archiviste/de l'animateur au travers de la présentation de projets concrets menés par le CARHOP: les projets de mémoire ouvrière, lancés depuis plus d'une trentaine d'années et un projet plus récent de collecte de témoignages des anciens travailleurs/travailleuses de la faïencerie Boch à La Louvière.

2. Les acquis de l'expérience: les projets de mémoire ouvrière du CARHOP

Le CARHOP a mené dès le début des années 1980 des projets combinant à la fois une dimension de recherche, de sauvegarde et de valorisation du patrimoine oral qui caractérise le monde du travail mais également une dimension d'éducation permanente. Il s'agissait de permettre à des groupes de travailleurs de se réapproprier leur histoire et de l'ancrer dans leurs réalités et leurs pratiques quotidiennes militantes.

Une première équipe de mémoire ouvrière se développe à Seraing. Composée d'anciens travailleurs et de travailleurs du bassin industriel de Seraing, ce premier groupe, encadré par le CARHOP, va recueillir sous forme d'interviews les

témoignages de nombreux travailleurs de la région même si on regrette que les femmes aient été si peu nombreuses à intégrer le projet.

Après une initiation aux techniques de l'entretien et à la réalisation d'un questionnaire, ce sont les participants eux-mêmes dans une démarche participative qui ont menés les interviews et qui ont suggérés les noms des témoins. Ce travail a fait l'objet d'une première publication intitulée *Des travailleurs témoignent 1886-1986*.

Un deuxième projet toujours mené par le groupe de Seraing portait sur la mémoire de l'immigration et mettait en évidence les difficiles conditions de vie et de travail ainsi que la laborieuse intégration des travailleurs migrants au sein des syndicats.

La conception de ce type de projet allait se développer dans d'autres régions. On assistait au sein des groupes à une véritable prise de conscience de l'importance de sauvegarder cette mémoire non dans une vision passéiste mais dans une volonté d'assurer une transmission intergénérationnelle de leurs expériences, de leurs valeurs et d'aider les jeunes générations à se positionner dans le mouvement ouvrier. On trouve également cette volonté de s'inscrire dans l'histoire et de laisser une trace afin de ne pas rester une simple donnée statistique.

Aujourd'hui, le mouvement ne s'est pas interrompu et de nouveaux groupes se constituent pour poursuivre l'œuvre engagée par leurs aînés, conscients à leur tour de la nécessité de sauvegarder cette mémoire.

Cette collecte de mémoire constitue également un formidable matériau pour l'étude du mouvement ouvrier que nous essayons, dans le cadre de recherche sur les fédérations du Mouvement ouvrier chrétien, de continuer à mener. Le travail est de longue haleine mais l'espérance de vie des militants est souvent bien fragile et la mort interrompt malheureusement parfois prématurément le processus de récupération d'une mémoire volatile.

Ces témoins n'ont probablement pas bouleversé le cours de l'histoire mais leurs récits contribuent à donner une dimension humaine qui risquerait d'être occultée si on ne les sauvegardait pas.

3. Un projet en cours: la collecte de témoignages d'anciens travailleurs et travailleuses de la faïencerie Boch à La Louvière

Fort des acquis de l'expérience, le CARHOP inscrit l'histoire orale au cœur de ses projets, notamment dans le cadre d'une recherche actuelle sur la culture ouvrière (les cultures ouvrières) au sein de la faïencerie Boch à La Louvière.

Ce projet entre en résonance avec nos expériences passées; il s'inscrit tout à la fois dans une logique de contribution à la recherche en histoire sociale, de collecte, conservation et valorisation d'un patrimoine, d'éducation permanente avec un groupe d'anciens travailleurs/travailleuses de chez Boch qui ont la volonté de se réapproprier leur propre histoire. Le projet Boch illustre toutefois les tensions, en même temps que les forces, résultant d'une combinaison de ces trois angles d'approche de la source orale.

Royal Boch, récemment déclarée en faillite, était la dernière faïencerie en activité en Belgique en 2010. Créée au milieu du XIXe siècle, elle est à l'origine du développement urbain de La Louvière. À la demande du Centre Kéramis, futur centre de la céramique, le CARHOP a réalisé une collecte de témoignages dont le

but était de sauvegarder des savoirs-faire menacés de disparition. Si souvent, c'est le patrimoine artistique de la faïencerie qui est valorisé, à travers des artistes comme Charles Catteau et son style Art Déco, l'histoire et le quotidien des travailleurs de la faïencerie sont peu connus. Les interviews donnent la parole aux acteurs de Boch: ouvrier(ère)s, employé(e)s, syndicalistes, acteurs sociaux et politiques.

Cette enquête a été réalisée dans le cadre d'une approche des « métiers » et des « savoirs-faire » de chez Boch. Les témoins abordent néanmoins différentes facettes de la sociabilité, du travail, des luttes sociales chez Boch. D'emblée, à l'écoute des ouvriers/ouvrières interrogés, on est surtout frappé par le sentiment ambivalent qui entoure la production Boch, particulièrement sur son caractère industriel vs. artisanal. La complexité croissante de l'organisation industrielle de l'entreprise au cours de la seconde moitié du XXe siècle, s'accompagnant directement d'une dévalorisation du « savoir-faire », n'occulte aucunement l'importance de la dimension « artisanale », voire « artistique », dans le témoignage des travailleurs de chez Boch, y compris dans des étapes de la production qui s'apparentent pourtant davantage à l'un des maillons du travail à la chaîne (et ce qu'il suppose en termes de rythme et de conditions de travail).

Nous avons vraiment pris la mesure de cette ambivalence, qui traverse l'ensemble des interviews réalisées, qu'au cours de la collecte des témoignages. Elle n'est pas sans implication sur la démarche et provoque en partie la remise en question du projet portant sur les « savoir-faire » et « métiers » de chez Boch, tel qu'initialement formulé. En couplant la source orale à un travail de recherche historique plus approfondi, nous mesurons alors que notre recherche s'inscrivait elle aussi dans le cadre d'une construction mémorielle collective, et profondément vivante, qui fait de la faïencerie de Boch, et de son artisanat, l'un des symboles forts de la ville. Or, ce symbole était en premier lieu alimenté, puis instrumentalisé par les politiques patronales qui, sous couvert « d'artisanat », imposaient, encore en 2010, des conditions de travail d'un autre siècle, précisément celles dénoncées par le mouvement ouvrier.

Lorsque la recherche en histoire sociale (première mission) nous invite à déconstruire le « mythe de l'artisanat » entourant la faïencerie Boch, nous touchons au cœur de ce que la mémoire collective des ouvriers/ouvrières de chez Boch a retenu de ces années de travail. Cette dimension est d'autant plus forte que les interviews ont été réalisées pour la plupart à l'heure où la faillite définitive de la faïencerie Boch est amorcée/voire entamée. Dès lors, la combinaison entre l'approche historique critique (perspective globale et analysée) et la démarche d'éducation permanente visant à la réappropriation d'une histoire (qui se veut impliquée et engagée) par ses acteurs/actrices, se révèle d'autant plus délicate que « *Pour les anciens ouvriers et ouvrières, penser la faïencerie, c'est se penser eux-mêmes, se pencher sur leur propre vécu* » écrivait le sociologue français Philippe Hamman, qui, dans un autre contexte, a récolté la mémoire ouvrière d'anciens faïenciers à Sarreguemines, dans le département de la Moselle¹⁶.

Ce n'est toutefois qu'une tension de façade qui soulève bien des défis pour l'écriture de cette histoire et la valorisation de la source orale. La lecture critique de cette mémoire collective, qu'apporte la perspective historique, peut être en soi un

¹⁶ Ph. Hamman, *Les transformations de la notabilité entre France et Allemagne. L'industrie faïencière à Sarreguemines (1836-1918)* (Paris/Montréal 2005).

objet d'éducation permanente, permettant aux travailleurs et travailleuses d'appréhender le destin de la faïencerie Boch sous un autre regard. L'apport est aussi réel pour le chercheur. Si le récit que ces témoins nous offrent n'est pas toute l'histoire de la faïencerie Boch, ne perdons jamais de vue qu' « *avec eux, nous entrons dans l'humain* » (Jean Neuville).

La source orale, une source incontournable pour l'histoire ouvrière? Sans aucun doute. Les sources pouvant aider à étudier l'histoire du mouvement ouvrier et des travailleurs ont, en général, été mal conservées. Il ne s'agit pas non plus d'un groupe social très porté sur l'écrit et l'action prend naturellement le pas sur la conservation. L'oralité permet alors de combler les lacunes et de faire entendre la voix du monde du travail.

Mondelinge geschiedenis en (de geschiedenis van) de stad. Wat zijn de succesfactoren? Casus: Gent.

Bart De Nil (FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed)

In plaats van een ik-en-mijn-project-presentatie stelde ik mij de volgende vragen: Wat leert ons de vergelijking van vijf gelijkaardige Gentse initiatieven waarbij mondelinge geschiedenis werd gebruikt in een historisch stadsproject? Wat zijn de factoren die leiden tot een geslaagd project?

Gent is – bij toeval – een goed laboratorium om het gebruik van mondelinge geschiedenis bij stadsprojecten te onderzoeken. Vijf projecten situeerden zich in dezelfde periode, hadden allemaal een historische component en kunnen ons (in meer of mindere mate) een aantal zaken leren in verband met het gebruik van mondelinge geschiedenis in een stedelijke omgeving.

De projecten zijn:

- **Gent/Rabot** (vzw Gent Cultuurstad/Masereelfonds) over de (textiel-)geschiedenis van de Rabotwijk. Looptijd: 2006-2007. Historicus Bart De Wilde integreerde mondelinge geschiedenis in een globaal historisch onderzoek over de wijkbewoners en textielarbeiders. Het project vormde een onderdeel van het stadvernieuwingsproject *Bruggen naar Rabot*.
- **Gentse Gasten** (vzw Nakhla) over de geschiedenis van de eerste generatie Marokkanen in Gent. Looptijd: 2007-2010. Centraal staat een reeks interviews met de eerste generatie Marokkanen in Gent (migratiegeschiedenis). Het project leverde ook een draaiboek op over hoe men de doelgroep heeft trachten te bereiken.
- **Het Volk aan het volk** (vzw Zwemmen in Brak Water) over de geschiedenis van drukkerij Het Volk in de Heirniswijk. Looptijd: 2007-2009. Kunstenaar Pieter De Kock interviewde personen over de geschiedenis van de drukkerij in de Forelstraat in Gent, haar personeelsleden en haar functies binnen de betrokken wijk. De interviews worden bewaard in het KADOC te Leuven.
- **Brugse Poort** (Bij' De Vieze Gasten, Buurtcentrum Brugsepoort, MIAT) over de geschiedenis van vlasspinnerij La Lys in de Gentse wijk Brugsepoort. Looptijd: 2011. Het vormde een onderdeel van een groot sociaal-artistiek project.
- **De Buren van de Abdij** (vzw Buren van de Abdij) over de geschiedenis van de Machariuswijk. Looptijd: 2009. De Interviews werden verwerkt in een publicatie. Het project werd geïnitieerd en uitgevoerd door de buurtbewoners.

Deze projecten werden in een matrix geplaatst en geanalyseerd aan de hand van de volgende vragen:

- Wat waren de centrale uitgangspunten?
- Werde de beoogde doelgroep bereikt?
- Wat waren de eindproducten?
- Kwam er een vervolg?
- Wat was hét positief punt (m.a.w. de succesfactor)?

1. Uitgangspunt

Gent/Rabot	Ondersteuning van een stadsvernieuwingsproject.
Het Volk	De 'nieuwe bewoners' van de site Het Volk betrekken in het (verleden) van de wijk.
Gentse Gasten	De geschiedenis van de eerste generatie Marokkanen laten vertellen door de betrokkenen.
Brugse Poort	De (oudere) bewoners betrekken bij nieuwe projecten in de wijk (i.c. Bij' De Vleze Gasten, het nieuwe park).
De Buren	Het ontwikkelen van een vrijwillige buurtwerking.

2. Beoogde doelgroep

Gent/Rabot	De 'klassieke' respondenten (autochtone Gentenaren) werden bereikt. Ondanks veel extra inspanningen kwam er amper medewerking (input) van migranten.
Het Volk	Het is niet gelukt om de nieuwe bewoners te betrekken. Enkel oude wijkbewoners en ex-werknemers verleenden hun medewerking of hadden interesse.
Gentse Gasten	Het is gelukt om de doelgroep te bereiken. Dit leverde een vijftiental diepgaande interviews op.
Brugse Poort	Minimaal, enkel op het toonmoment (buurtfeest) waren ouderen aanwezig.
De Buren	Gelukt, de buurt heeft actief meegewerkt aan het project.

3. Eindproducten

Gent/Rabot	Een boek en een tentoonstelling.
Het Volk	Een theaterwandeling door de wijk.
Gentse Gasten	Een documentaire.
Brugse Poort	Een toonmoment (buurtfeest) en interviews op een website.
De Buren	Een boek.

4. Vervolg

Gent/Rabot	Een actieve groep van enthousiastelingen werkt verder rond de geschiedenis van de wijk (lezingen e.d.).
Het Volk	Geen vervolg, gestopt na afloop van het project (de subsidie was bedoeld voor een ontwikkelingsgericht erfgoedproject).
Gentse Gasten	Geen vervolg, gestopt na afloop van het project. De documentaire werd eind 2011 getoond in het MAS.
Brugse Poort	Geen vervolg, gestopt na afloop van het project (alleen een website blijft over).
De Buren	Het project was het startpunt voor een zeer actieve buurtwerking. In 2011 verscheen een nieuw boek over de geschiedenis van armoede in de wijk.

5. Positief punt

Gent/Rabot	Een doorwinterde historicus die zich volledig engageerde zat voltijds op het project (nam ook interviews af, zocht respondenten, enzovoort).
Het Volk	Men organiseerde een groot beginmoment met veel toeters en bellen. Daardoor kwam er reeds van in het begin reactie van de wijkbewoners, die informatie gaven of wilden meewerken.
Gentse Gasten	Iemand uit de gemeenschap zelf nam de interviews af. Hierdoor werden veel drempels geslecht en werden problemen goed opgevangen zonder dat de kwaliteit in het gedrang kwam (taalbarrière en bepaalde gevoeligheden).
Brugse Poort	Door er een populair kunst- en cultuurevenement van te maken, had het project een zeer breed draagvlak en kreeg het veel aandacht van de media.
De Buren	Het project was diep ingebed en kwam van onderuit. Dit was een succesfactor voor de continuïteit.

Kortom: een project dat alle positieve punten van de vijf projecten combineert (cf. tabel 5), heeft een grote kans op succes en continuïteit. Als we alles in overschouw nemen, is de inbedding van een project de belangrijkste succesfactor. Als de bewonersgemeenschap zich 'eigenaar' voelt, is haar medewerking gegarandeerd en bestaat er een kans op een vervolg of een permanente structuur.

Publieksootsluiting van de collectie mondelinge bronnen op het SOMA
Peter Moorkens (SOMA)

1. Geluidsarchieven van het SOMA

Het SOMA heeft er sinds zijn ontstaan naar gestreefd om zoveel mogelijk gegevens vast te leggen met betrekking tot de beide wereldoorlogen. Onze collectie interviews is dan ook zeer uitgebreid en gevarieerd. Naast de interviews die door onze onderzoekers werden afgenomen, beheert en bewaart het SOMA tal van opnames van derden (wetenschappers, programmamakers, privépersonen, enzovoort) en historische geluidsarchieven voortgebracht door officiële instanties. Al deze geluidsarchieven staan op verschillende soorten dragers.

Grammofoonplaat

4500 langspeelplaten van Zender Brussel en Radio Bruxelles en de Belgische radio uit Londen en New York.

PVC-band (1970-1980)

Een collectie van 1800 opnames van interviews, door onderzoekers van het Centrum, met verzetslui, collaborateurs en andere getuigen van de Tweede Wereldoorlog. Vanaf de jaren 1980 op **cassettes**.

Compact cassette (1980- 2000)

- 700 interviews van journalisten van de RTBF voor de reeks *Jours de Guerre*
- Collectie interviews van Maurice De Wilde (VRT)
- 1200 gesprekken over het dagelijks leven in België tijdens de bezetting. Deze collectie maakt deel uit van een enquête geleid door prof. Lory (UCL).
- Daarnaast nog interviews van privé-onderzoekers (o.a. Rik Hemmerijckx)

MiniDisc (MD) (2000-...)

Ongeveer 130 interviews van onderzoekers van het Centrum, waarvan het grootste deel interviews met Wehrmacht kinderen en 'kinderen van Save' (Congo)

Andere digitale opnameapparatuur (2000-...)

Video, DAT, digitale voice recorders met SD-kaart

2. Digitalisatie per type drager

Grammofoonplaat: kleine hoeveelheden kunnen binnenshuis gedigitaliseerd worden door middel van een USB-platenspeler met een snelheidskeuze tussen 33/45/78 toeren per minuut. Om 78-toerenplaten met muziekopnames correct te digitaliseren, moet men echter een speciale naald hebben.

PVC-band: interne digitalisatie omwille van onvoorspelbaarheden, zoals: meerdere interviews en opnamesnelheden op één band, verschillende bandformaten.

Compact cassette: externe digitalisatie voor grote hoeveelheden die al op correcte wijze zijn ontsloten en voorzien kunnen worden van de juiste metadata. Interne

digitalisatie voor kleine hoeveelheden en bij onduidelijkheid over de inhoud van de cassette.

Andere digitale opnameapparatuur: interne ontsluiting, omdat elk apparaat (MD, USB Video, DAT, enzovoort) zijn eigen software nodig heeft om de gegevens over te zetten naar PC.

3. Digitaliseren: benodigdheden

Hardware

Om zelf te digitaliseren heeft men niet veel nodig: een computer met een goede geluidskaart en voldoende werk- en opslaggeheugen, diverse kabels zoals USB-kabels, audiokabels met of zonder adapters (nodig bij oudere afspeelapparatuur) om de apparaten aan te sluiten op de geluidskaart van de computer, goed onderhouden afspeelapparatuur, liefst dezelfde waarmee de opname is gemaakt. Voor langspeelplaten gebruikt het SOMA de USB-platendraaier van Watsound en voor video's de ION VCR 2 PC Videoplayer (mpeg4).

Software voor digitalisatie

Bij digitale opnameapparatuur is er automatisch software inbegrepen om audio-en/of beeldmateriaal vast te leggen op computer. Daarnaast kan men altijd freeware programma's downloaden of software kopen. Enkele voorbeelden:

- Audacity: freeware om audio op te nemen en te bewerken
- Pro-Tools: een duur maar zeer goed programma
- Magix Cleaning Lab: niet duur en heel eenvoudig in gebruik
- Sonic Stage voor MD

Software voor nabewerking

Magix Cleaning Lab: opkuisen en bewerken van audio (tracks maken en benoemen, stereobeeld wijzigen, compressie, volumeregeling, enzovoort)

Software voor ontsluiting en bewaring

Winamp – Encoders en Decoders (Traders Little Helper, Audiograbber, Switch Sound File Converter, enzovoort)

Opslagruimte

Externe harde schijf (Mirrordisc edition)

4. Digitaliseren stap voor stap

4.1. De toestellen en de software controleren

Altijd controleren of de hardware correct werkt door de analoge drager af te spelen, te beluisteren (pitch-correctie) en eventueel een aantal keer heen en weer te spoelen om de band lossier te maken. Bij storingen nagaan of de audiokabels correct zijn aangesloten (stereo – slecht contact) of nog intact zijn. De leeskop reinigen met een wattenstaafje met zuivere alcohol. De analoge drager afspelen en op de juiste startpositie zetten. Nagaan of er nog genoeg ruimte vrij is op de harde schijf van de computer (meestal onderaan te zien in het softwareprogramma). Nagaan of de software juist is ingesteld (samplingrate van 44,1 kHz stereo = 44.100

metingen per seconde die digitaal worden omgezet met een 16-bit of 24-bit sampleresolutie). Deze twee parameters zijn de belangrijkste elementen waarmee rekening gehouden moet worden tijdens de digitalisatie. Hoe hoger de samplingrate en sampleresolutie, hoe meer gegevens bewaard zullen worden. Het volume juist afstellen (niet te stil en niet in het rood).

4.2. De eigenlijke opname (importeren)

Automatisch laten lopen totdat de band afspringt.

4.3. De opname bewerken (cleaning)

4.3.1. Het gedigitaliseerde document opslaan als project

Dit is nodig omdat er vaak met lange en zware bestanden gewerkt wordt. Het is niet ondenkbaar dat de computer vastloopt. Tijdens het opkuisen kan men best regelmatig de bestand opslaan. Als de computer crasht, is de opname er tenminste nog.

4.3.2. De opname opkuisen (nooit te veel en liefst zo weinig mogelijk)

- Declicker: wegnemen van irriterende klikgeluiden
- Dehisser: neemt ruis weg (vooral magnetische dragers hebben daar last van)
- Denoiser: goed om storend gebrom van de motor van het opnametoestel weg te nemen
- Decrackler: goed voor het verwijderen van gekraak bij vinyl

4.3.3. Mastering opname (hoeft niet altijd)

- Stereo FX: hiermee kan men het stereobeeld verbeteren. Dit is meer iets voor muziek. Een interview kan soms beter hoorbaar zijn in mono.
- Equalizer: zeer nuttig bij oude opnames met veel ruis en gebrom. Door bepaalde frequenties weg te nemen wordt de conversatie beter verstaanbaar. Het heeft ook het voordeel dat neveneffecten van bijvoorbeeld de dehisser (phasergeluid) kunnen vermeden worden. Een nadeel is wel dat het geheel minder vol klinkt.
- Multi Max (compressie): kan nuttig zijn om het geluid meer kracht te geven.

Tip: er zijn altijd pre-settings die men kan gebruiken. Het is een beetje aanvoelen en testen.

4.4. Wegschrijven van de afgewerkte opname (export)

Van tevoren maakt men een strikt geordende (Excel-)lijst met de nodige metadata: nummer / drager / naam geïnterviewde / onderwerp / consulteerbaar / transcriptie / vorser of interviewer / datum van opname / nummer digitale kopie / nummer transcriptie / lengte / taal / ... Aan de hand van deze lijst geeft men het digitaal bestand een naam die automatisch chronologisch of alfabetisch geordend kan worden op de computer of de harde schijf.

5. Opslag- en gebruikerskopie

5.1. Moederkopie: Wav met 16-bit of 24-bit sampleresolutie met een samplingrate van 44,1 kHz stereo

5.2. Bewaarkopie: FLAC = Free Lossless Audio Codec, een compressie van Wav tot 50% van het originele bestand zonder verlies. Het FLAC-formaat is een open de facto

standaard. Voor meer info over FLAC als standaard, zie: <http://www.den.nl/standaard/251/free-lossless-audio-codec>.

Moeder- en bewaarkopie: op een externe harde schijf (Mirrordisc edition)

5.3. Gebruikerskopie: MP3 komt van MPEG (Moving Picture Experts Group). MP3-compressie is lossy, dat wil zeggen dat er bij het comprimeren gegevens verloren gaan. Gebruik de hoogste omzetkwaliteit van 320 kilobites per seconde. Met deze omzettingssrate beperkt men het verlies aan kwaliteit enigszins. Zeker bij oude opnames is de verstaanbaarheid soms slecht en kan een lagere rate nog meer schade aanrichten.

Gebruikerskopie bewaren op de server.

6. Software encoders en decoders

6.1. Traders Little Helper: dit is een gratis software programma waarmee men Wav kan omzetten (coderen) naar FLAC, SHN, ape en MP3 en andersom (decoderen). Het programma maakt ook een Checksum file. Wij verkiezen de Md5 Checksum. Hiermee kan men op elk moment de volledigheid (integredity) van de bestanden testen.

Voor meer informatie over Checksum files, zie: <http://www.iris.net/gloss/checksum-file.shtml>.

Encodeer je Wav-files naar FLAC en kies vervolgens het hoogste encoding level, vink "Test encoding files" en "Create checksum file" aan.

6.2. Audiograbber: converteert Wav naar MP3 (320 Kb/s)

6.3. Switch Sound File Converter: converteert FLAC of Wav naar MP3 (320kbs). Er is van dit programma een gratis versie verkrijgbaar voor niet-commercieel gebruik.

7. Opslag

De opslag van het materiaal gebeurt best op twee externe harde schijven (voorkeur aan Mirrordiscs) en op een server met backup. Naargelang de grootte van de harde schijven moet men een keuze maken tussen FLAC (-50%) en/of Wav. Van de gebruikerskopie heeft men best ook twee backups. Van dit alles maakt men Md5 checksums, zodat men op geregelde tijdstippen de integriteit van de files kan controleren en de beschadigde files kan vervangen.

8. Publieksontsluiting

Voor de publieke raadpleging gebruikt men best het MP3-formaat. Er bestaan tal van gratis MP3-players, zoals Winamp, Mediaplayer of iTunes. Het is belangrijk dat de files de nodige metadata meekrijgen. Deze kan men in de file zelf of in de speler toevoegen. In de file zelf klikt men met de rechtermuisknop op de MP3-file, dan op 'Eigenschappen'/'Summary'/'Advanced'.

9. Copyrights

Interviews uit de collectie van het SOMA kunnen worden gedistribueerd en gekopieerd zonder toestemming van de interviewer of de geïnterviewde. Enkel de toestemming van het SOMA is nodig. Niettemin blijven de normale wettelijke beperkingen (bijvoorbeeld m.b.t. wet ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer) gelden.

10. Huidige situatie in het SOMA

Het SOMA ontsluit zijn transcripties via Pallas. De interviews kunnen vooralsnog enkel in de leeszaal van de instelling zelf beluisterd worden.

Bruxelles nous appartient-Brussel behoort ons toe. Remarques critiques sur une pratique participative de l'histoire orale
Sévérine Janssen (BNA-BBOT)

A partir du travail réalisé par Bruxelles nous appartient-Brussel behoort ons toe (BNA-BBOT), nous nous interrogeons sur les limites d'une pratique participative de l'histoire orale visant l'élaboration spécifique d'une mémoire sonore de Bruxelles, ainsi que sur la valeur et la communicabilité des données collectées dans ce cadre.

BNA-BBOT est une organisation dédiée à la mémoire sonore de Bruxelles. Depuis 1999, elle recueille des témoignages oraux qui sont ensuite séquencés, indexés et archivés dans une base de données. Publique, la base de données est exploitée et valorisée à des fins diverses: créatives, patrimoniales, éducatives, ou informatives.

Le travail de l'organisation s'ancre dans la volonté de donner une voix à chacun - particulièrement à ceux dont la voix est inaudible, inentendue ou minorée sur la scène de la parole, et d'offrir à chacun, quel qu'il soit, la possibilité de prendre une part active à la construction d'un savoir et d'une mémoire relatifs à Bruxelles. En se concentrant sur les paroles telles qu'elles s'exercent dans un contexte quotidien, BNA-BBOT s'engage en faveur d'une histoire mineure et granuleuse: restituées telles qu'elles se sont déployées, les paroles constituent des traces historiques singulièrement charnues venant ébrécher l'ordre historique. Par son travail, BNA-BBOT entend ainsi également participer d'une réflexion sur les conditions d'appartenance à l'histoire telle qu'elle s'écrit, se transmet et survit aux événements. Cette réflexion prend ici la forme d'une mosaïque sonore, polyphonique et participative.

La présente communication entend présenter les modalités de réalisation de notre travail, ses aboutissements, ses questionnements, ses difficultés.

Modalités de réalisation

Le spectre sonore

Jusqu'à présent, les récits et témoignages ont été collectés de manière exclusivement sonore. Les motivations sous-tendant ce choix sont de deux ordres: il y a d'abord d'une volonté et d'une tentative de compléter un corpus documentaire très largement dominé par l'écrit et l'image. Il y a ensuite d'une fidélité à une singularité, la voix, et à ses modalités d'expression. L'exercice de la parole est un exercice toujours singulier. Située, vécue, la parole charrie un certain nombre d'indicateurs épocaux pouvant constituer une trace historique à portée culturelle. Des indicateurs de type sociologique, anthropologique ou phonétique tels que l'accent, le vocabulaire mobilisé, le rythme, les hésitations, les ratés, les inachevés ou les silences conservent, par la conservation de la parole elle-même, leurs réalités propres. Dans notre travail, nous nous intéressons non seulement à ce qui est dit (ou n'est pas dit) mais également aux manières qu'ont le dit ou le non-dit de se dire (ou de ne pas se dire), et qui rendent tout témoignage inédit.

Le travail de recollection

Le travail de collecte mobilise différents types d'acteurs aux motivations et compétences diverses. L'on peut dégager trois cas de figure: 1) Les personnes nous

contactent spontanément avec un projet individuel d'interview (souhait d'interviewer un membre de la famille, de la communauté locale, du réseau social, etc). Elles empruntent une valisette d'enregistrement, réalisent l'entretien après avoir suivi une petite formation relative à la prise de son et à la conduite d'entretien, et nous restituent l'interview; 2) Des organisations nous contactent dans le cadre de projets intégrant la collecte de récits. Nous les accompagnons dans leurs collectes d'interviews, lesquelles viennent ensuite enrichir notre banque de récits; 3) Nous initiions l'investigation d'une thématique¹⁷ et réalisons, seuls ou en collaboration avec d'autres partenaires, la collecte.

Il est à noter que les deux premiers cas de figure permettent de désamorcer l'écueil d'une mise en scène mimétique du témoin calquée sur le modèle de la personne qui l'interviewe. Dans ces deux scénarios en effet, les personnes interviewant et les personnes interviewées ressortissent, la plupart du temps, d'une même communauté culturelle. Le fossé socio-culturel, potentiellement inhibiteur, biaisant voire invalidant, qui peut exister entre un intervieweur « expert » ou professionnel, perçu comme valide, et un interviewé objectivé, se percevant comme invalide au regard du vocabulaire ou des catégories mobilisées par l'intervieweur, s'en trouve réduit.¹⁸

La consignation

Entièrement sonore et publique, notre base de données contient tout autant des récits biographiques, des témoignages relatifs à des problématiques urbaines, sociales ou politiques, des traces de mémoires collectives, des extraits de conversations spontanées, ou encore des sons « bruts » de la ville. La collection sonore compte aujourd'hui environ 1800 témoignages en français, néerlandais ou anglais. Les témoignages peuvent être ciblés et écoutés sur notre site web via un module de recherche par mots-clés et/ou un module de recherche avancée (date, lieu, langue, commune, tranche d'âge...). Mis bout à bout, tous ces récits forment une sorte de « biographie de la ville », constituée d'une mosaïque de témoignages multipliant les points de vue sur la réalité.

La restitution

La restitution des paroles collectées passe non seulement par l'accessibilité de la base de données mais également par la réalisation d'événements et de productions spécifiques: édition de CD's, balades audio, expositions, installations dans l'espace public, performances, outils d'éducation ou d'information, séances d'écoutes collectives, émissions radios, applications mobiles pour la diffusion de collections (notamment) sonores, carte sonore interactive...

Classements et déclassements

Ambitieux, le dessein de construire, de manière participative, une mémoire vivante qui serait véritablement représentative de la ville dans son ensemble se heurte, dans sa réalisation, à un certain nombre de difficultés. Ces difficultés tiennent, d'une part, à la substance même de ce qui est recueilli dans le cadre de notre travail et, d'autre

17 Comme ce fut, par exemple, le cas pour les séries suivantes: les luttes urbaines, le quartier Nord, l'Expo 58, l'Europe à Bruxelles, les abattoirs d'Anderlecht, Bruxelles entre 1946 et 1956...

18 Aucune culture n'étant monoculturelle, l'« appartenance culturelle commune » de deux acteurs n'empêche pas leur asymétrie subjective radicale - asymétrie pouvant bien entendu être, elle aussi, productrice d'écueils.

part, aux limites des modèles de classification et d'indexation de données sémantiques.

Hétérogénéité qualitative

Pratiquement, le premier ordre de difficultés s'ancre dans la grande hétérogénéité qualitative, tant formelle que substantielle, des données collectées. Sur le plan formel tout d'abord, notre base de données contient des types de paroles et de récits très divers (récits biographiques, bribes de conversations, témoignages, sons bruts...). La qualité formelle (qualité sonore et conduite de l'interview) de ces données est inégale en ce sens que, le projet étant participatif, il est tributaire des compétences, variables, des participants. Sur le plan substantiel ensuite, les quelques 1800 données collectées traitent de sujets et d'objets très divers, lesquels se trouvent subordonnés à une multitude d'expériences, de sentiments, et de conceptions.

Représentativité

Cette hétérogénéité qualitative pose bien évidemment la question du classement, de la catégorisation (question que nous aborderons ci-après), mais également de la représentation, de la représentativité: le seul dénominateur commun à tous les enregistrements est le terme « Bruxelles ». Mais, 1) ce terme s'apparente à un piège herméneutique, brassant un nombre élevé de représentations et compréhensions, 2) il constitue tantôt l'objet tantôt le simple cadre de référence de l'entretien. Aussi apparaît-il insuffisamment déterminé et déterminant que pour constituer un « focus sémantique » stable. Par ailleurs, en nous intéressant à la parole quotidienne des Bruxellois, nous sommes mis en présence de formes au « sous-texte » important, de paroles encastrées dans leur propre paradigme, sans toujours en permettre le dévoilement ou l'explicitation. Au final, il apparaît que le témoignage ne témoigne de rien d'autre que de lui-même, c'est-à-dire, *d'une manière de dire une manière de vivre une part de vie à Bruxelles au début du XXIe siècle*. La représentativité serait ainsi de part en part qualitative plutôt que quantitative ou catégoriale.¹⁹

Finalité

Une troisième difficulté, imparable et plus complexe qu'elle ne paraît, vient se greffer sur celle de la représentativité: le destinataire. Pour qui, finalement, ces paroles « vives » sont-elles collectées? Et comment les restituer à la ville et ses habitants? Pour nous, il ne s'agit en effet pas de pratiquer une forme d'histoire orale comme moyen seulement, mais également comme fin. Si, dans notre pratique, la valeur psychosociale du processus d'entretien et de collecte est centrale, elle n'épuise toutefois pas la totalité de nos motivations et ambitions. Or, l'extrême hétérogénéité qualitative évoquée rend assez difficile le développement d'une stratégie générale de diffusion. Il nous faut plutôt agir au cas par cas, démultiplier les outils de diffusion locale afin de pouvoir faire vivre et entendre un territoire de la mémoire consignée.

Indexabilité

Il est enfin une dernière problématique, pour le moins cruciale, qui se pose aux acteurs de l'archivage de données audio-visuelles: l'indexation. Comment décrire les objets d'une base de données avec rigueur et cohérence sans rien perdre de sa richesse qualitative, de sa polysémie intrinsèque? Cette question revient ici à se

¹⁹ Et ce en dépit de nos efforts pour tenter de donner la parole à un certain nombre de publics dits « cibles », c'est-à-dire à des sujets davantage présents en tant qu'objets sociaux, catégories commentées, dans les discours dominants plutôt que comme sujets parlants et, a fortiori, entendus.

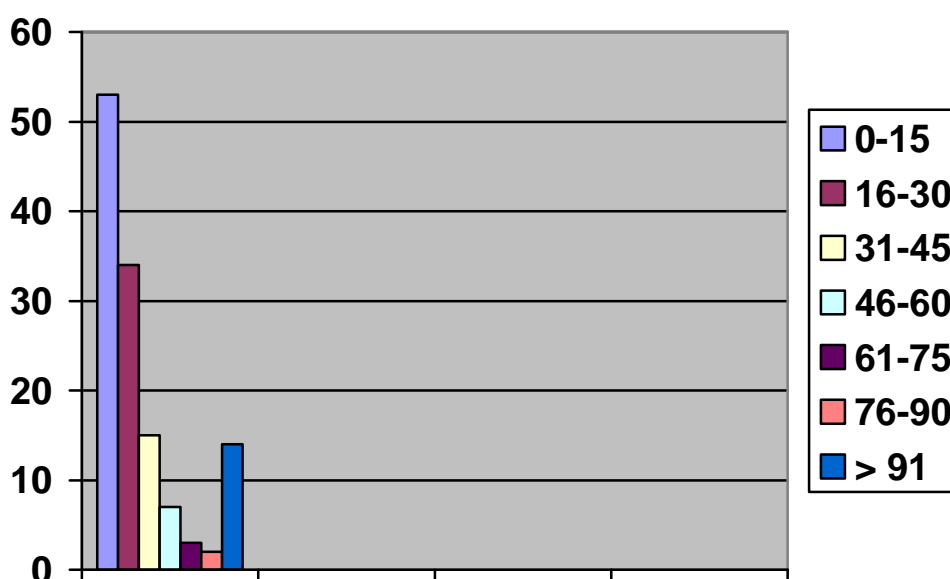
demander quelles seraient les catégories adéquates à l'expérience du langage et de la parole. Par définition, les expériences singulières ne se dérobent-elle pas à toute tentative de subsomption descriptive? Toute base de données procède, ainsi que nous le faisons, par répertoriatio n de propriétés factuelles et production de signes génériques. A l'heure actuelle, il n'existe aucun standard d'indexation entièrement pertinent, ce qui signifie que tout classement produit immédiatement un déclassement, en l'occurrence une perte, un oubli, un trou de mémoire au sein même de la mémoire. Mais peut-être est-ce à cette condition seulement, au coeur même du trou et de l'absence, qu'une autre mémoire est possible.

3. Analyse van de projectbevraging ‘Mondelinge geschiedenis in België’

Wat volgt, is de analyse van de schriftelijke bevraging die het SOMA tussen januari en februari 2012 verspreidde. Deze fiches werden verspreid met de hulp van FARO, Heemkunde Vlaanderen, het Instituut voor Publieksgeschiedenis (UGent), en het digitale *Plateforme Mémoire Orale* gecoördineerd door het *Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale* (IHOES). U vindt het model van de bevraging in bijlage.

Deze bevraging beoogde geen enkele volledigheid of representativiteit. Ze kan ook geen inhoudelijke, kwalitatieve analyse bieden van methodes en vraagstellingen. Het doel was vooral om een schets te maken van recente projecten mondelinge geschiedenis en op basis daarvan enkele patronen vast te stellen met het oog op een eindconclusie. Uiteindelijk werden meer dan **120 fiches** verzameld over **150 projecten**. Hiervan waren **123 Vlaamse** (Nederlandstalige) en **27 Franstalige** projecten: een duidelijk onevenwicht.

Aantal interviews per project

De overgrote meerderheid van projecten telt 15 of minder interviews (50 projecten), of tussen de 16 en 30 interviews (32 projecten). Projecten met méér dan 30 interviews zijn eerder uitzondering dan regel. Het getal van 30 interviews is blijkbaar een soort limiet of ‘plafond’.

Dertien projecten waren kwantitatieve uitschieters (zie de projectlijst voor volledige titels): het project *Transit Verhalenbus* (Red Star Line Museum) telt 158 interviews, *Recueil de récits de vie en vue de documenter l'expérience juive en Belgique* telt 160 interviews, *Over bloemetjes en bijtjes* (UGent en Amsab-ISG) telt 173 interviews,

Tussen de mensen... de spraakmakende geschiedenis van de Geelse gezinsverpleging telt 192 interviews, *De bezetting tijdens WO II in het collectieve geheugen* (seminarieoefeningen UGent) telt 197 interviews, *Het verhaal van uzelf. Oud Deurnenaars vertellen* telt 210 interviews, *Programme d'enregistrements audiovisuels des témoignages de rescapés des camps nazis* (Fondation Auschwitz) telt 228 interviews, *Getuigen vertellen over de herinneringen van oud-kolonialen* telt 266 interviews, *De verhalenbank van de erfgoedcel Brugge* telt 500 interviews, *Collecter et restituer la mémoire orale de la province du Luxembourg* telt 600 interviews, de RTBF-reeks *Jours de Guerres* telt 700 interviews, *Témoignages des rescapés juifs et enfants juifs cachés* telt 1100 interviews en *La vie quotidienne dans le Brabant wallon, le Hainaut et le Namurois (1940-1945)* telt 1200 interviews.

Het valt op dat bij elf van deze uitschieters er vijf specifiek over de Tweede Wereldoorlog handelen. Deze telling zegt uiteraard niets over de kwaliteit, de lengte, de diepte van deze interviews.

Werd een contract of schriftelijke overeenkomst afgesloten met de individuele respondent?

In 84 gevallen werd een schriftelijke overeenkomst afgesloten met de individuele respondent over het gebruik van de interviews, in 46 gevallen niet (bij het resterende getal is dat onbekend). Dit zegt niets over de aard van de schriftelijke overeenkomst. Waar meer informatie werd gegeven in de bevraging, leken standaardovereenkomsten gebruikt te worden die ruim beschikbaar zijn (ook online). De zeer algemene conclusie luidt dus dat er de laatste tien jaar een grote bewustwording is gegroeid van het belang van schriftelijke overeenkomsten over eigendoms- en gebruiksrecht van mondelinge bronnen. Het gebruik van schriftelijke overeenkomsten groeide duidelijk doorheen de tijd en is vandaag standaardpraktijk.

Statuut van de interviewers/onderzoekers

De interviews zelf worden soms door één persoon uitgevoerd, soms door een team of een grotere groep. Het beeld van de individuele historicus die vanuit zijn/haar onderzoek een reeks interviews doet, beantwoordt niet aan de realiteit. Veel vaker gaat het om een groepswerk, waarin verschillende interviewers met een verschillend 'statuut' betrokken zijn.

Van de in de analyse opgenomen projecten, waren er 69 projecten waarbij de interviewers het statuut hadden van professioneel onderzoeker (historicus), aangenomen bij een instelling voor het project of als leider van een onderzoek. In 68 gevallen hadden de interviewers het statuut van een vrijwilliger of student. Zij fungeerden als 'uitvoerder' of interviewer (bij de resterende 13 projecten was dit onbekend).

Dit lijkt dus een perfecte balans. Toch een belangrijke bedenkingen hierbij. Soms was de grens tussen 'vrijwilliger' en 'professioneel' niet zo duidelijk te trekken. Bij sommige 'professionelen' (een projectmedewerker bijvoorbeeld) was het helemaal niet duidelijk of het ging om een geschoold historicus. Hetzelfde geldt voor het profiel en de opleiding van vrijwilligers binnen bepaalde projecten. En tot slot: de grote

meerderheid van de 68 'vrijwilligersprojecten' had eigenlijk een gemengde groep interviewers. Er was namelijk altijd minstens een zekere begeleiding door een professionele partner (een universiteit, een instelling, een specialist). Slechts in een kleine minderheid van gevallen was er geen enkele professionele begeleiding. De onderverdeling tussen 69-68 geeft meestal dus weer waar het zwaartepunt lag.

De conclusie is dat mondelinge geschiedenis een uitgelezen terrein blijft waar professionele historici en onderzoekers actief samenwerken met amateur-historici, mensen uit andere disciplines (sociaal-artistiek bijvoorbeeld), buurtbewoners of studenten.

Thema's

Het categoriseren in thema's van projecten is bijzonder moeilijk. Slechts een kleine minderheid van de projecten beschikt over één duidelijk, dominant thema. De meerderheid van de projecten integreert diverse thema's en invalshoeken. Het is vaak moeilijk om een project in één thematische categorie te stoppen.

Een eerste soort categorisering probeert per project één dominant thema naar boven te halen (waarbij secundaire thema's in dat project dus niet in rekening worden gebracht). Niettemin zitten er toch een aantal overlappingsen in (een project met twee even dominante thema's/invalshoeken).

THEMA	AANTAL
Volkscultuur, dagelijks leven, gebruiken/tradities, <i>life stories</i>	36
Cultuur, mentaliteit, religie, gender, politiek-maatschappelijk, biografieën	34
Sociale en economische geschiedenis	26
De geschiedenis van een instelling of organisatie (vereniging, bedrijf...)	24
Tweede Wereldoorlog	22
Lokale (regionale) geschiedenis	18
Migratie/migranten	15
Koloniale geschiedenis	3
Intergenerationele projectwerking	2
Totaal	180

Een belangrijke opmerking hierbij is het grote belang van de open, *life stories* aanpak doorheen de verschillende thema's. Soms zit deze aanpak intrinsiek in het brede, open thema. Dit komt vaak voor bij sociaal-economische thema's en het thema migratie, maar ook bij lokaal-regionale geschiedenis. In veel projecten is dus wel een dominant thema, maar lijkt de nadruk door de uitwerking te verschuiven naar het verzamelen van individuele levensverhalen. We kunnen hier gerust spreken van een dominant gegeven

Transcripties

Zoals één lokale organisatie het stelde in een begeleidend schrijven bij de projectfiche: *“Over dit onderwerp (=transcriptie) werd in het bestuur (...) reeds gesproken. Het probleem is iemand te vinden die er zich mee wil bezighouden en dat op een efficiënte manier kan doen.”* Veel organisaties zullen zich hierin herkennen.

We trappen een open deur in als we vaststellen dat het transcriberen één van de grote structurele problemen is voor de verwerking en ontsluiting van mondelinge bronnen. Dit geldt voor thematisch (deels) transcriberen, maar uiteraard nog meer voor het letterlijk (volledig) transcriberen. Het schriftelijk transcriberen van interviews is tijdrovend. Het is dus duur om hiervoor iemand in dienst te nemen. En vrijwilligers interviewen doorgaans heel graag mensen, maar haken vaak af voor het transcriberen.

Dit probleem lijkt even aanwezig in kleine lokale organisaties als in grote professionele instellingen. Ook in deze laatste instellingen ontbreken vaak de financiën voor systematische transcriptieprojecten. Vermeldenswaard is dat het Amsab-ISG in Gent een reeks transcripties van interviews bezit maar geen opnames. Het gaat om 23 individuele transcripties door medewerkers van het Amsab-ISG, en daarnaast over gedeeltelijke transcripties.

Dit zijn de resultaten voor de opgenomen projecten:

- Volledig getranscribeerd (volledig heeft hier een dubbele betekenis: het betekent zowel de (bijna) volledige reeks interviews in een project, als een ‘volledige’ transcriptie van interviews): **50**
- Deels getranscribeerd (deels heeft hier een dubbele betekenis: het gaat om projecten waarbij werd aangegeven dat ‘stukken’ van ‘sommige’ interviews waren getranscribeerd, dat een kleine minderheid van interviews was getranscribeerd, dat een thematische steekwoordentranscriptie was gebeurd in functie van een project): **25**
- Niet (of nauwelijks) getranscribeerd: **67**
- Onbekend (vermoedelijk niet getranscribeerd): **8**

Zonder vooruit te willen lopen op de eindconclusie, blijkt uit de bevraging dat de meeste mondelinge bronnen worden gecreëerd binnen een specifiek project met een vooraf bepaalde, heel specifieke publieksfinaliteit. Het is deze finaliteit (een boek, een tentoonstelling, een buurtproject) die bepaalt of en wat er getranscribeerd wordt. Het systematisch transcriberen van alle interviews als een structurele politiek, is hoogst uitzonderlijk (of eigenlijk niet bestaande). Als delen van interviews worden getranscribeerd voor een publieksproject is het meestal niet duidelijk of alle interviews helemaal (letterlijk) werden getranscribeerd, dan wel of er enkel fragmentjes werden geselecteerd. Transcripties van grotere projecten gebeuren vooral als er met studenten wordt gewerkt. In dat geval behoort de transcriptie zelf tot de opdracht.

Werden de mondelinge bronnen gedeponerd in een archiefinstelling?

Deze vraag had wellicht een beter resultaat opgeleverd als we de term ‘erkende archiefinstelling’ hadden omschreven of een lijst van instellingen hadden

toegevoegd. Bij veel projecten werd positief geantwoord op deze vraag, terwijl uit de context bleek dat de bronnen bewaard werden door een lokale heemkring in onduidelijke omstandigheden. De vraag liet dus ruimte voor interpretatie. We besloten daarom in de verwerking 'archiefstelling' in functie hiervan pragmatisch in te vullen: een instelling met een hoofdzakelijke documentaire of archivalische werking en missie die bronnen op een publieke en liefst bovenlokale manier ontsluit. Dit zegt niets over de mate van professionele bewaring. Mondelinge bronnen die nog verblijven bij Vlaamse erfgoedcellen bijvoorbeeld zijn hier bij de negatieve antwoorden opgenomen (erfgoedcellen hebben immers geen collectiebeherende functie). Als de erfgoedcel in kwestie de bronnen heeft overgedragen aan een stadsarchief, wordt dit wel een positief antwoord.

Dit is het resultaat:

- Gedeponereerd in een archiefstelling: **76**
- Niet gedeponereerd in een archiefstelling: **64**
- Onbekend: **10**

Werden er beelden gemaakt van de interviews?

Dit aspect kwam naar boven tijdens de plenaire discussie op de studiedag van 18 november 2011. Het spreekt voor zich dat alle non-verbale informatie die wordt opgenomen in de visuele bron een belangrijke meerwaarde is voor de mondelinge bron (of in dat geval: de audiovisuele bron). In dit opzicht zou een integratie van het hele journalistieke veld van mondelinge geschiedenis (tv, documentaire, film) in de studiedag een heel nieuwe discussie geopend hebben.

Dit is het resultaat van de projectbevraging:

- Er werden beelden gemaakt van (sommige) interviews: **49**
- Er werden geen beelden gemaakt: **55**
- Onbekend (vermoedelijk geen beelden): **46**

Voor dit thema geldt dezelfde opmerking die we maakten onder het luik transcripties. Het is de vooraf bepaalde publieksfinaliteit die bepaalt of en welke beelden er worden gemaakt. Dit gaat dan in een meerderheid van de gevallen om de vraag of het project startte vanuit een tentoonstellingsoptiek. Het systematisch registreren van beelden als structurele politiek, vanuit een onderzoeksfinaliteit, is zeldzaam.

Formaat/drager

De antwoorden op deze vraag waren te vaag en te dispaaraat voor een volledig en correct beeld. 48 projecten vermeldden expliciet het standaard Wav-formaat of een MP3-formaat. 41 projecten spraken over digitale geluidsbestanden zonder het formaat of de drager te specificeren. Interessant is dat 10 projecten nog expliciet oude geluidscassettes of videocassettes vermeldden, terwijl vijf projecten blijkbaar interviews afnamen zonder op enige manier een opname te maken.

Publieksontsluiting

Het is duidelijk dat de overgrote meerderheid van de projecten mondelinge geschiedenis geen onderzoeksprojecten zijn maar projecten die exclusief vanuit een bepaalde publieksfinaliteit worden opgestart en gecreëerd. Dit betekent dat het hier dus bijna nooit gaat om archieffondsen ontsloten door een inventaris. Andere vormen van ontsluiting en publiekswerking zijn dominant.

De volgende telling gebeurde niet per project maar per 'type publieksontsluiting'. Eén project heeft immers vaak meer publieksgerichte producten. Een tentoonstelling heeft vaak een begeleidende publicatie. Een buurtproject leidt vaak tot een film, een kleine tentoonstelling of een sociaal-artistieke activiteit. We telden dus het aantal eindproducten naar type publieksontsluiting.

Publicatie (boek, artikel, uitgebreide brochure)	74
Tentoonstelling	47
Documentaire of film	31
Geluidsfragmenten/beelden via een overkoepelende website (van een instelling bijvoorbeeld)	19
Mondelinge bronnen die (voorlopig) op geen enkele manier ontsloten zijn	25
Eenmalige activiteit (lezing/studiedag, feest, viering, bijeenkomst, vertelsessie)	18
Geluidsfragmenten/beelden via een specifieke projectwebsite	13
Dans/theater	4
Ongepubliceerde thesis of scriptie	3
Wandeltraject	2
Onbekend	3

Uiteraard vallen de twee uitschieters op: publicaties en tentoonstellingen. Maar vooral het grote overwicht van klassieke publicaties valt toch op, bijvoorbeeld in vergelijking met het relatief kleine aantal digitale ontsluitingen via het web.

4. Lijst van opgenomen projecten en organisaties

Deze lijst bevat: de titel van het project, eventueel een omschrijving, de looptijd, de hoofduitvoerder en eventuele partners. Over veel van deze projecten vindt u informatie online. Soms zijn er aparte projectwebsites (deze werden niet systematisch opgenomen in de lijst).

Voor inzage van mondelinge bronnen gedeponneerd op het KADOC kan u een verzoekformulier indienen dat eenvoudig downloadbaar is via: <http://kadoc.kuleuven.be/nl/lz/verz.php>.

100 jaar SP-Sint-Niklaas

Donald Weber, Amsab-ISG

115e anniversaire de la Fédération des Mutualités Socialistes et Syndicales (FMSS)

(december 2006-juni 2007)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES) i.s.m. Fédération des Mutualités Socialistes et Syndicales (FMSS)

25 ans d'écologie communale à Bruxelles: mêmes utopies? Mêmes projets? Mêmes combats?

Campagne d'archives orales par la Régionale Ecolo de Bruxelles

(november 2007-december 2007)

Centre d'archives privées Etopia

40 jaar De Warande in Turnhout

(januari 2012-december 2012)

Erfgoedcel Noorderkempen i.s.m. het arrondissement Turnhout, KADOC, Stadsarchief Turnhout, TRAM 41

50e anniversaire des grèves de 1960-1961

(februari 2010-december 2010)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES) i.s.m. Présence et Action Culturelles, asbl (PAC)

50e anniversaire de la Clinique André Renard (Herstal) et du 25e anniversaire de la Centrale de Services à Domicile (CSD) Liège du Réseau Solidaris

(juni 2010-december 2011)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES), Clinique André Renard, CSD, Fondation Réseau Solidaris

50 jaar werk in het Waasland

(2008-2009)

Erfgoedcel Waasland

100 jaar De Wijnpers (provinciale land- en tuinbouwschool in Leuven)

(september 2010-mei 2011)

Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012)

Aalst in verhalen en recepten

(januari 2010-december 2010)

Erfgoedcel Aalst i.s.m. 't Gasthuys-Stedelijk Museum Aalst, Cultuurcentrum De Werf, dienst Internationale Samenwerking en ontmoetingshuis De Brug.

Acco. Geschiedenis van een studentencoöperatie (1960-2010)

(2010-2011)

KADOC, Uitgeverij ACCO

Antwerpen/Matadi: Congolese matrozen

Over de banden tussen Antwerpen en zijn Congolese tegenhanger Matadi, met getuigenissen van voormalige Congolese matrozen.

(2009-2010)

Museum aan de Stroom (MAS), Universiteit Gent (UGent), Université de Kinshasa (Unikin)

Onderzoek: Johan Lagae (UGent), Jacob Sabakinu Kivilu (Unikin), Els De Palmenaer (MAS) Geertrui Van Dist (UGent), Kim De Raedt (UGent)

Antwerpen onder de V-bommen

(augustus 2006-september 2006)

Museum aan de Stroom (MAS), Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen

Arbeiders-studenten

Over de arbeiders- en studentenbeweging voor en na '68

UGent, Amsab-ISG

Atlantikwall in België

(januari 2012-december 2013)

Provincie West-Vlaanderen

Back to the future

(2007-2008)

Alle erfgoedcellen, FARO

Barak 15 (Italiaanse, Poolse en Oekraïense bewoners)

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed i.s.m. Integratiedienst Beringen

Baraka!

Over Italiaanse, Poolse, Duitse, Russische, Griekse, Spaanse en Hongaarse bewoners van het barakkenkamp in Beringen

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

Bio Eliane Vogel-Pol

(november 2006-maart 2007)

Centre d'Archives pour l'Histoire des Femmes (Carhif) asbl-Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG) vzw, Institut fédéral pour l'Égalité des Femmes et des Hommes

Bio Jeanne Vercheval

(juli 2010-mei 2011)

Centre d'Archives pour l'Histoire des Femmes (Carhif) asbl-Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG) vzw, Institut fédéral pour l'Égalité des Femmes et des Hommes

Bio Miet Smet

(december 2008-mei 2009)

Centre d'Archives pour l'Histoire des Femmes (Carhif) asbl-Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG) vzw, Institut fédéral pour l'Égalité des Femmes et des Hommes

Collecte d'archives orales des membres fondateurs et personnalités du parti Ecolo à**l'occasion des 30 ans du parti Ecolo**

(juli 2010-oktober 2010)

Centre d'archives privées Etopia

Bergen vol Verhalen

(september 2011-2013)

Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012), Gemeente Heuvelland

Boelwerfstaking 1981

Ann Vanden Wijngaert, Amsab-ISG

Bombardement op Mortsel

Geheugen Collectief vzw, stad Mortsel

Brugse Poort

Over vlasspinnerij La Lys in de Gentse wijk Brugsepoort (2011)

Buurtcentrum Brugsepoort, MIAT

Bruxelles, 1946-1956

(november 2011-april 2012)

Bruxelles nous appartient-Brussel behoort ons toe (BNA-BBOT), Musée de la Ville de Bruxelles/Museum van Stad Brussel

Camp Top Hat

Camp Top Hat op de Antwerpse linkeroever was één van de grootste legerbasissen in

Europa na de Tweede Wereldoorlog

(augustus 2006-september 2006)

Museum aan de Stroom (MAS)

Chiro Expo

N.a.v. 75 jaar Chiro

(2008-2009)

Chirojeugd Vlaanderen vzw, KADOC, FARO, Heemkunde Vlaanderen

Collecter et restituer la mémoire orale de la province du Luxembourg par la méthode du récit de vie

(1983)

Histoire collective asbl i.s.m. SPW (APE), FWB (Ethnologie)

'Jours de Guerre' RTBF Mons-radio

(1990-1995)

RTBF, SOMA

Cogetama

Erfgoedproject over de historiek van de lokale sigarennijverheid van Knesselare (2009)

Erfgoedcel Meetjesland i.s.m. gemeente Knesselare, Tabaksmuseum Wervik

Culture et conflits sociaux à Liège en 1970

(september 2008-augustus 2009)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES)

Da was nen toëd, jong

Getuigenissen en levensverhalen met honderdjarigen en andere oudere mensen uit Aalst over de tweede helft van de 19de eeuw en de eerste helft van de 20ste eeuw
Heemkundieg Kring De Faluintjes, Uitgeverij Flying Pencil Erembodegem, provincie Oost-Vlaanderen

De Allerlaatste Getuigen

100 honderdjarigen worden geïnterviewd als rechtstreekse getuigen van de Eerste Wereldoorlog

(2009-2011)

VRT, Project 2014-2018

De bezetting tijdens WO II in het collectieve geheugen (seminarieoefeningen UGent 2000-2003)

(2000-2003)

Bruno De Wever en Nico Wouters (Departement Geschiedenis UGent)

De Buren van de Abdij

Over de geschiedenis van de Machariuswijk in Gent (2009)

De Buren van de Abdij vzw

De geschiedenis van de duivensport in het Land van Nevele

(september 2005-juni 2007)

Het Land van Nevele vzw, duivenmaatschappijen uit Nevele, Lotenhulle, Zeveren.

De grote en kleine geschiedenis van de Kassei

(2003-2004)

AMVB, Erfgoedcel Brussel en andere partners

De historische ontwikkeling en kenmerken van het katholieke onderwijs in de Limburgse mijnregio (ca. 1906-heden)

(2008-2010) KADOC, Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

De laatste getuigen van de Red Star Line

(2006-2013)

Red Star Line Museum

De ursulinen in Scherpenheuvel

(2005-...)

Erfgoedwerking Scherpenheuvel

De Vlasschaard 1943

(voorjaar 2007)

Erfgoedcel Kortrijk, Cinematek

De Weeg 'uit de doeken doen'

(2012)

Gemeentelijke Werkgroep voor Streek- en Volkskunde Sint-Pieters-Leeuw

De Zaat... Meer dan één leven

Dagelijks leven en geschiedenis van de scheepswerf Cockerill Yards Hoboken ter herdenking van het faillissement 25 jaar daarvoor

(augustus 2007-november 2007)

Museum aan de Stroom (MAS), Heemkundige Kring Hoboken

Des civils dans la guerre (1940-45)

(2009-juni 2010)

Musée de Folklore de Mouscron

Digitale Voormoeders

Brengt vroegere generaties vrouwen onder de aandacht met nadruk op de diversiteit van hun levens.

(2004-eerste helft 2005)

Coördinatie: Erfgoedcel Mechelen, Ursulinen Mechelen, Steunpunt

Gelijkemansbeleid, Mechelen 2005 vzw en Erfgoedcel Mechelen. Partners:

Centrum voor vrouwenstudies van de UA, afdeling Informatica van de Katholieke Hogeschool Mechelen (projectwebsite)

Doodgeboren, een mondelinge geschiedenis van rouw

Ervaringen van ouders van doodgeboren kinderen

Jan Bleyen (KU Leuven)

Een geschiedenis van de ngo Vredeseilanden

(2008-2009)

KADOC

Eén straat één wereld

Mijnwerkers van verschillende nationaliteiten

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, Het Vervolg vzw

Eperon d'or, een geschiedenis op Izegem

(september 2011-2014)

Stadsbestuur Izegem, museum, cultuurdienst, erfgoedcel

Expo 58

AMVB, BNA-BBOT, Erfgoedcel Brussel

Expo 58

(2007-2008)

Erfgoedcel Meetjesland van COMEET, VCV, Culturele Biografie Vlaanderen, Vlaamse erfgoedcellen

Expo '58

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

Expo 58. Back to the future

(2007)

Erfgoedcel Mechelen i.s.m. FARO

Expo Krulbol

(2005-2006)

Erfgoedcel Meetjesland van COMEET (Cultuuroverleg Meetjesland), Tapis Plein, Belgische Krulbolbond, gemeente Evergem, VLAS, Sportimonium

Figuren uit mijn dorp en omgeving

(2005-heden)

Heemkring Die Swaene, afdeling Itegem

Générations Seraing

(januari 2011-juli 2011)

Centre d'Information et d'Aide aux Jeunes asbl, Service d'Aide aux Jeunes en Milieu Ouvert de Seraing.

Gent/Rabot

Over de (textiel-)geschiedenis van de Rabotwijk

(2006-2007)

vzw Gent Cultuurstad, Masereelfonds

Gentse Gasten

De geschiedenis van de eerste generatie Marokkanen in Gent

(2007-2010)

Nakhla vzw

Geschiedenis ACV-Metaal, ca. 1890-heden

(2008-2010)

KADOC, ACV-Metaal

Geschiedenis van de Congregatie Zusters Kindsheid Jesu (1835-heden)

(2007-2010)

KADOC, Congregatie Zusters Kindsheid Jesu

Getuigen vertellen over de herinneringen van oud-kolonialen

Getuigen die beroepsmatig of in een familiale of religieuze context in Congo, Rwanda en Burundi hebben geleefd en gewerkt

(2004-2010)

Afrikagetuigenissen vzw, KADOC, Koninklijk Museum voor Midden-Afrika te Tervuren, Vlaamse Gemeenschap

Geschied- en Heemkundige Kring Landen vzw

Reeksinterviews met oudere mensen uit Groot-Landen (gewezen politici, kenmerkende persoonlijkheden in verschillende domeinen van het maatschappelijke en culturele leven, volksfiguren).
(1990 tot heden)
I.s.m. de lokale werkgroep mondelinge geschiedenis

Geschiedenis van het Imeldaziekenhuis te Bonheiden

(2008-2011)
KADOC, Imeldaziekenhuis Bonheiden

Geschiedenis van Itegem

(1986-heden)
Leo Buts

Gespierde herinneringen

Thema: sport
(voorjaar 2012)
Erfgoedcel Kortrijk i.s.m. stedelijke sportdienst, Broelmuseum

Gestolen Jeugd

Interviews met politieke gevangenen
(1997-heden)
8 Mei Comité regio Mechelen i.s.m. het Nationaal Gedenkteken Fort van Breendonk, het Joods Museum van Deportatie en Verzet, het Nationaal Instituut voor veteranen, stad Mechelen (Cultureel Centrum en Erfgoedcel), Onderwijs Mechelen (via Onderwijsoverleg Mechelen), Politieke Gevangenen afdeling Mechelen, Onafhankelijkheidsfront afdeling Mechelen, Koninklijk Verbond van oud-strijders en gelijkgestelden geweest Mechelen

Getuigenissen uit de grafische industrie

(september 2010-?)
Nationaal Museum van de Speelkaart, Tram 41 Turnhout

Grensverhalen

(januari 2012-mei 2012)
Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012)

Grieken in Limburg

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed i.s.m. vzw Tirasila

Groot-Beernemse Verhalenbank

(oktober 2009-2014)
Heemkring Bos en Beverveld, Erfgoedcel Beernem, OMD-comité Beernem, 11-november-comité Beernem, Rusthuis Mariawende Beernem

Grauwzusters-Franciscanessen Hasselt

(2009)

KADOC, Grauwzusters-Franciscanessen Hasselt

Herdenking 40 jaar tornado in Oostmalle

(2006-2007)

Heemkundige Kring van Malle

Het verhaal van uzelf. Oude Deurnenaars vertellen

(1975-1990; 2011-heden)

Turninum vzw - Volksmuseum Deurne i.s.m. vzw Musea en Erfgoed Antwerpen

Het Volk en het volk!? Erfgoed van Drukkerij/Krant Het Volk

(2006-2009)

vzw Zwemmen in Brak Water i.s.m. KADOC

Het Wit-Gele Kruis. 1937-2007

(2005-2007)

KADOC, Wit-Gele Kruis Vlaanderen

Heuvelland, landbouwers op rust

(januari 2010-mei 2010)

Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012)

Historische ontwikkeling van de zevenjaarlijkse processies en feesten in de Maas-Rijnregio

(2008-2009)

KADOC, erfgoedcellen van Hasselt, Sint-Truiden en Tongeren

Histoire de la Société régionale d'investissement de Wallonie (S.R.I.W.). Trois décennies au service du développement de l'économie en Wallonie

(juli 2011)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES), La Société régionale d'Investissement de Wallonie (S.R.I.W.)

Histoire des Jeunesses communistes de Belgique

Jeunesse Populaire de Belgique, Jeunesse Communiste

(2005-2014)

CARCOB, Centre d'histoire et de sociologie des Gauches (ULB)

Historique des maisons de jeunes en Communauté française

(juni 2010-mei 2011)

Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES), Service Jeunesse de la Fédération Wallonie-Bruxelles, le Service Intergénérationnel de la Ville de Liège avec la participation du SAS et de la Résidence Services de la Maison Saint-Joseph

Hongaarse Vluchtelingen

UGent, Amsab-ISG

Interviews met tuinders

(looptijd onbekend, nu afgesloten)

Erf en Heem vzw i.s.m. Vlaamse Gemeenschap

Interviews van inwoners van de gemeente Deerlijk

(start onbekend, nog lopende)

Heemkring Dorp en Toren i.s.m. het gemeentebestuur

Interviews van verzetslui en collaborateurs gerealiseerd in het kader van de BRT -televisiereeksen over de Tweede Wereldoorlog

(1980-1989)

BRT, SOMA

Invloed van de vlassector op het sociale leven in Wevelgem

(februari 2010-heden)

Heemkundige Kring Wibilinga Wevelgem i.s.m. Heemkunde Vlaanderen

Izegemse verhalen uit de Tweede Wereldoorlog

(september 2011-juni 2012)

Erfgoedcel TERF i.s.m. stad Izegem, stadsbibliotheek Izegem, heemkundige kring Ten Mandere, radio IRO, Izegemse musea, Izegemse stadsgidsen, oud-strijdersverenigingen, cultuurhuis De Leest

Klanken uit het thuisland

Turkse en Griekse inwoners van Maasmechelen

Erfgoedcel Mijn-Erfgoed, gemeente Maasmechelen

Krengen en ander getuig

Gepensioneerde havenarbeiders becommentarieerden en demonstreerden de tentoongestelde objecten van het industrieel erfgoed (balansen, loopplanken etc.)

(januari 2002-april 2002)

Museum aan de Stroom (MAS), prof. Bruno De Wever (advies)

Kunstwerkstede De Coene

(voorjaar 2006)

Erfgoedcel Kortrijk

La mémoire sociale des anciens coloniaux belges

Florence Gillet (CEGES)

La vie quotidienne dans le Brabant wallon, le Hainaut et le Namurois (1940-1945) et l'occupation en Belgique en général

Seminariewerken studenten

(1984-1998)

Jacques Lory en Fabrice Maerten (UCL)

'Laakdalse portretten' of 'oude beroepen'

Levensverhalen

(december 2006-heden)

LWGH (Laakdalse Werkgroep voor Geschiedenis en Heemkunde)

Les relations entre les sinistrés ardennais et l'Etat central après la Bataille des Ardennes (1945-1948)

Mémoire de maîtrise en Histoire à l'UCL
(2009-september 2011)
Mathieu Billa

Levensverhalen Aalst

Levensverhalen uit diverse migrantengemeenschappen n.a.v. de Week van de Smaak 2009 en 2010. Later uitgebreid met o.m. arbeiders uit de Aalsterse textielindustrie, voormalige eigenaars van familiebedrijfjes en interviews tijdens het Boonjaar 2012
Stadsarchief Aalst, Erfgoedcel Aalst en Stedelijk museum Aalst.

Lijn 13 – Protteknie (Petrol Zuid)

Lijn 13 was de oude spoorlijn die petroleum vervoerde tussen het Antwerpse Zuidstation en de Antwerpse petroleumhaven.

(maart 2003-mei 2003)

Museum aan de Stroom (MAS) i.s.m. Amsab-ISG, BuurtOntwikkelingsmaatschappij (BOM) en Theaterwerkgroep Kopspel

Mag ik dit vertellen? Stemmen uit de Gentse weeshuizen (1945-1984)

(2010-heden)

UGent (Vakgroep Pedagogiek) i.s.m. Archief OCMW Gent

MECHELEN ROCKT. DE CONTOUREN 1945 TOT NU

(februari 2011-december 2011)

Contour Mechelen vzw i.s.m. Cultuurcentrum Mechelen en Erfgoed Mechelen

Mensen zonder papieren

Koning Boudewijn Stichting en Steunpunt Mensen zonder Papieren i.s.m. Amsab-ISG

Mijn Kleine Oorlog

Verzameling van interviews naar aanleiding van de tentoonstelling 'In st(r)aat van oorlog'

AMVB, BNA-BBOT, Erfgoedcel Brussel, Louis-Paul Boonkring (Etterbeek)

Mine d'Histoires/Histoire de Mines, Le Bois du Cazier

Le blog invitait les lecteurs à la découverte des archives, de la mémoire orale, ainsi qu'une mise en avant des institutions sœurs en Belgique et ailleurs, mais aussi des publications et des projets divers

(2011-heden)

Centre de documentation du Bois du Cazier

Mondelinge Geschiedenis Lubbeek

(2004 en 2008)

Cultuurraad van Lubbeek, gemeentearchivaris Lubbeek, Heemkundige Kring Libbeke

Mondelinge geschiedenis van de manuele hoppepluk

(oktober 2008-juni 2009)

Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012)

Natiebaas, stouwer en havenarbeiders aan het woord

(januari 2002-april 2002)

Museum aan de Stroom (MAS), prof. Bruno De Wever (advies)

Notre Seconde Guerre. Paroles de femmes

Rencontre avec 20 dames de +80 ans des communes de Durbuy, La Roche-en-Ardenne, Hotton, Rendeux

Centre de Documentation de l'Ourthe Moyenne (CDOM), communes de Durbuy, La Roche-en-Ardenne, Hotton, Rendeux, Centre et Cercle Historique de Marche-en-Famenne

Onder "vriendelijk vuur"

Mechelaars over de bombardementen die in de lente van 1944 de stad troffen (2004-voorjaar 2006)

Erfgoedcel Mechelen i.s.m. Memori en VCV

Ongelooflijk! Van Hemel, hel en halleluja

(2010)

Erfgoedcel Kortrijk

Processies en ommegangen in Vlaams-Brabant (van 1750 tot heden)

(2007-2008)

KADOC, provinciebestuur Vlaams-Brabant

Programme d'enregistrements audiovisuels des témoignages de rescapés des camps nazis

(1992-heden)

Fondation Auschwitz, Video Archive for Holocaust Testimonies (University of Yale)

"On de kal mèt..."

Interviews met de oudste inwoners van ons dorp, soms aan de hand van thema's als "de familie Paulissen-Colla" of "de zusters missionarissen Vandebeeck"

(2000-heden)

Heemkring Landrada Munsterbilzen

Ondernemen met coöperatief kapitaal. Groep ARCO 1935-2005

(2003-2005)

KADOC, Groep ARCO

Onderwijsproject Loppem

Onderzoek naar het basisonderwijs en alle bijbehorende randgegevens bij personen tussen ca. 60 en 75 jaar oud)

(december 2011-eind 2012)

Davidfonds afdeling Loppem

Op Vakantie

In het kader van een tentoonstellingsproject

(2009-2011)

MIAT

Over de bloemetjes en de bijtjes

Over de geschiedenis van seksuele voorlichting
Amsab-ISG

Ursulinen Mechelen

Schoolgeschiedenis aan de hand van mondelinge getuigenissen van oud-leerlingen
(2009-2011)
Lessius Hogeschool i.s.m. Erfgoedcel Mechelen en Erfgoedcel Waasland

Racontons-nous nos histoires dans le quartier Saint-Joseph (Liège)

Projet de rencontre intergénérationnelle et d'éducation permanente mené avec
des habitants du quartier: des jeunes fréquentant le Service d'Actions Sociales (SAS)
et des seniors de la Résidence Services de la Maison Saint-Joseph.
(januari 2010-juni 2010)
Institut d'histoire ouvrière, économique et sociale asbl (IHOES)

Recueil de récits de vie en vue de documenter l'expérience juive en Belgique au 20ème siècle

(1994-heden)
Fondation de la Mémoire Contemporaine/Stichting voor de Eigentijdse herinnering

Religie, cultuur en alteriteit. Vlaams/Belgische migranten in Noord-Frankrijk en Parijs (1850-1960)

(2008-2012)
KADOC, FWO

Religie en kolonisatie: Congo 2010. Mondelinge bronnen aangaande de receptie en perceptie van Westerse religieuze opvattingen en praktijken in Congo en Rwanda, 1885-1960

(2008-2010)
KADOC, Vlaamse Gemeenschap, KULeuven (Institute for Anthropological Research in Africa), Koninklijk Museum voor Midden-Afrika Tervuren, Universiteit Gent (Vakgroep Architectuur en Stedebouw), Centre de Documentation sur le Katanga et les régions avoisinantes (CEDEKA), Musées Nationaux du Rwanda, Université de Lubumbashi, Université de Kinshasa (UNIKIN) (Département des Sciences Historiques)

Rodolphe Hoornaert (1886-1969): priester en literator, bezielend mysticus

(2010-2012)
KADOC, Zustersgemeenschap van Monasterium De Wijngaard Brugge

Rood of geen brood

Over de Gentse socialistische verbruikerscoöperatie
UGent, Amsab-ISG

Salut Congo

Interviews met ex-kolonialen en Congolezen (Schaarbeek, Josaphatpark)
AMVB, BNA-BBOT, Erfgoedcel Brussel

Samen oorlog beleven (Bevrijdingsfeesten Antwerpen 2011)

Geheugen Collectief vzw, stad Antwerpen

Schatten van Mensen

Bijdrage aan het immaterieel cultureel erfgoedproject Living Human Treasures (januari 2010-oktober 2010)
Erfgoedcel Aalst i.s.m. het Stedelijk Museum, de stedelijke diensten landbouw, toerisme en stadspromotie, PI-Media (Peter Van den Bossche), FARO

Sleinsarchief

(maart 2010-heden)
Sleins Archief (www.sleinsarchief.be), Sleinse FilmKlub

Sleutelfiguren

Inwoners van cité's
vzw Het Vervolg, Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

Soldatenlaarzen en kauwgom. Erfgoedproject rond het globaliseringserfgoed van de Tweede Wereldoorlog in de Limburgse Kempen

(2010-2012)
Projectvereniging Erfgoed Limburgse Kempen i.s.m. provincie Limburg, Rijksarchief Hasselt, SOMA, Heemkunde Vlaanderen, Universiteit Maastricht

Spoorzoekers

Antwerpenaren gaan op zoek naar sporen van hun familie of gemeenschap in de stad Antwerpen, met nadruk op diversiteit.
(januari 2012-december 2012)
Museum aan de Stroom (MAS) i.s.m. Atlas, Red Star Line Museum, Moussem, Federatie Marokkaanse verenigingen, Vereniging voor Ontwikkeling en Emancipatie Moslims, Amsab-ISG en Platform Allochtone Jongeren, FelixArchief, vzw Nakhla en vzw Mana.

Streekvertelsels kanaal Bossuit-Kortrijk

(2011)
Initiatiefnemer: provincie West-Vlaanderen (Streekhuis Zuid-West-Vlaanderen)

Suskewiet – de vinkensport in de zuidelijke Westhoek

(juni 2011-september 2012)
Hopmuseum Poperinge (2008), CAG (2010), Erfgoedcel CO7 (2011-2012)

Tafel voor één

Over bewoners van voormalige logementshuizen
Erfgoedcel Mijn-Erfgoed

Témoignages des rescapés juifs et enfants juifs cachés, des résistants déportés ou non (aussi quelques témoignages de tutsis rescapés et des brigadistes internationaux de la guerre d'Espagne)

(1993-heden)
Johannes Blum ('Compagnons de la Mémoire') i.s.m. Kazerne Dossin

Transit Verhalenbus

Verhalen over migratie
(2010-2012)

Red Star Line Museum, Inburgering Antwerpen, Atlas, Huis van het Nederlands, Samenlevingsopbouw Antwerpen, allochtone verenigingen, Vlamingen in de wereld, diverse scholen...

Tussen de mensen... de spraakmakende geschiedenis van de Geelse gezinsverpleging

(juni 2008-juni 2010)

Openbaar Psychiatrisch Zorgcentrum Geel, stad Geel, vzw KOGEKA, OMV Gasthuismuseum, het Geels Geschiedkundig Genootschap, FARO

Tussen kruis en davidster. Zusters verbergen Joodse meisjes tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Altenaklooster van Kontich

(2009-2012)

Kon. Kring voor Heemkunde van Kontich i.s.m. Joods museum van deportatie en verzet (W. Adriaens)

Tussen vier bruggen

Interviews met bewoners van de wijk het Eilandje en havenarbeiders over verleden, heden en toekomst van hun wijk

(januari 2002- april 2002)

Museum aan de Stroom (MAS), Rik Stallaerts (historicus), Mandy Nauwelaerts (historicus), Maurice Noben (regisseur/cameraman), prof. Bruno de Wever (advies)

Uitgaan in Gent voor WO II

UGent, Amsab-ISG

Uniformen en materiaal van Rijkswacht en Politie

(1981-heden)

Leo Buts, Heemkring Die Swane Heist-op-den-Berg

Vakantiekolonies aan de Belgische kust

Amsab-ISG-Antwerpen

Verhalenbank Brugge – Brugge vertelt

(2004-heden)

Diverse projecten: 175 jaar Spermalie (2012), Sportverhalen (2012), Ver-Assebroek open. Een dorp toont zijn erfgoed (2010), Op pelgrimstocht naar Santiago de Compostela (2010), Georges'tje van de Gilde (2010), Bezetting en Bevrijding in Brugge tijdens W.O. II (2009), Studio expo: een blik op de wereldtentoonstelling (2008), Het dagelijks leven in Brugge tijdens W.O.II (2008), De diamantsector in Brugge (2008), 150 jaar lerarenopleiding KHBO (2008), Cinema Bruges (2007), Zwangerschap en geboorte (2005), Dudzele. Een dorp toont zijn erfgoed (2005), Transit Zeebrugge (2004), Pinksteren 1944 - 60 jaar na het bombardement - Sint-Michiels (2004).

Erfgoedcel Brugge i.s.m. Stadsarchief Brugge, KHBO (departement lerarenopleiding), Sint-Lodewijkscollege, Koninklijk Instituut Spermalie, diverse Brugse erfgoedverenigingen

Interviews met verzetslui WO II

Lydia Chagoll i.s.m. Frans Buyens en Amsab-ISG

Vette Veemarkt

Over de jaarmarkttraditie van de gemeente Zomergem
(maart 2009-maart 2010)

Erfgoedcel Meetjesland van COMEET (Cultuuroverleg Meetjesland), CAG, gemeente Zomergem, Erfgoedcel Meetjesland

Victorie! Memorabele wedstrijden in de Mijnstreek

Erfgoedcel Mijjn-Erfgoed

Vissersvrouwen

(oktober 2010-februari 2012)

Provincie West-Vlaanderen, de gemeenten Oostende, Blankenberge en Nieuwpoort, Visserijmuseum Koksijde, Sincfala-Museum van de Zwinstreek

Vlaamse beenhouwers in Brussel

(2003-2004)

AMVB, Erfgoedcel Brussel en andere partners

Vlasparlee

(2008-2009)

Initiatiefnemer: provincie West-Vlaanderen (Streekhuis Zuid-West-Vlaanderen).

Partners: CAG, Vlasmuseum, Erfgoedcel Kortrijk, Algemeen Belgisch Vlasverbond, Overleg Cultuur Regio Kortrijk, Vrienden van het Vlasmuseum. De Vlaamse Gemeenschap ondersteunde het project als ontwikkelingsgericht project.

Vogels die niet vliegen krijgen honger. Ghanezen in Gent en Oost-Vlaanderen. 30 jaar migratie en integratie

(april 2010-februari 2014)

Centrum voor de Ontwikkeling van de Jeugd van Ghana (COJG), Heemkunde Vlaanderen, FZO-VL

Wa ne cinema

Project over de verdwenen bioscopen in de Mechelse binnenstad

(midden 2006-oktober 2007)

Erfgoedcel Mechelen, Universiteit Antwerpen (dept. Communicatiewetenschappen, onderzoeksgroep Visuele Cultuur), Vormingplus Regio Mechelen, Mechelenbinnenstebuiten, Utoplis

Zand erover

Een sociaal-artistiek project

(2007)

Victoria Deluxe, CC Evergem, Erfgoedcel Meetjesland van COMEET

Zwarte sneeuw en rode rozen. Verhalen van armoede en strijd

Tachtigplussers vs. mensen die vandaag in armoede leven, tevens een onderzoek naar de historische rol van de Socialistische Gemeenschappelijke Actie

Provincie West-Vlaanderen, Nationale Loterij, erfgoedcellen Brugge, CO7, Kortrijk en TERF

5. Thematische bibliografie m.b.t. mondelinge geschiedenis in België

Deze bibliografie claimt geen volledigheid. Niet opgenomen zijn de publicaties gebaseerd op levensverhalen (mémoires, autobiografiën, te boek gestelde biografieën op basis van gesprekken of verhalen). We namen enkel werken op waarbij mondelinge geschiedenis expliciet werd gebruikt als onderzoeksmethode.

5.1 Theorie en methodologie

Balthazar, H. "‘Wie bouwde Thebe met de zeven torens?’ Mondelinge geschiedenis van elite naar populaire focus" in: R. De Herdt, ed. *Mondelinge geschiedenis. Colloquium 17 januari 1981. Handelingen*. Gent, 1982, 4-18.

Beyrak, N. "The contribution of oral history to historical research". *Bulletin trimestriel de la Fondation Auschwitz*, (1998) 59, 15-20.

Bleyen, J. en Van Molle, L. *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven, 2012.

De Wever, B. *Praktische handleiding voor individuele en collectieve projecten mondelinge geschiedenis*. Antwerpen, 1988.

De Wever, B. en De Graeve, B., "Mondelinge geschiedenis" in J. Art e.a., ed. *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel I: Nieuwste Tijden 19de en 20ste eeuw*. Gent, 1993, 51-78.

De Wever, B. en François, P. *Gestemd verleden: mondelinge geschiedenis als praktijk: object, methode, toepassing*. Gent, 2003.

De Wever, B., Rzoska, B. en Krul, C., ed. *Van Horen Zeggen. Mondelinge geschiedenis in de praktijk. DVD-Box van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw en de Universiteit Gent*. Brussel, 2005.

Mannens, E. e.a., Onderzoeksproject 'Van Horen Zeggen fase III'. Haalbaarheidsstudie naar een innovatieve applicatie voor de ontsluiting van mondelinge bronnen. Gent, 2007. (http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/van_horen_zeggen_III.pdf)

Mémoires collectives: actes du colloque des 15 et 16 octobre 1982. Brussel, 1984.

Schreiber, J.-P., Antoniol, A. e.a., ed. *Oralités. Les usages de la parole des gens en sciences humaines: actes du séminaire Prospopée I*. Brussel, 2004.

Schreiber, J.-P., Wallenborn, H. e.a. *Oralités. Répertoire des archives orales en Belgique*. Brussel, 2007. (http://www.memoire-orale.be/PDF/repertoire_oralites.pdf)

Tolleneer, J. *Mondelinge geschiedenis en documentaire informatie: een terreinverkennde studie*. Leuven, 1986.

Tolleneer, J., ed. *Over mondelinge geschiedenis gesproken: handelingen van de studiedag mondelinge geschiedenis en documentaire informatie, Gent, 11 december 1986*. Antwerpen, 1987.

Van De Cotte, A. *Vertelcultuur in Vlaanderen. Een verhaal met een einde? Of het begin van een nieuw verhaal? Eindrapport van het onderzoeksproject "Vlaanderen vertelt. Onderzoek naar de behoefte, de haalbaarheid en de wenselijkheid van een expertisecentrum voor vertelcultuur in het kader van de ontsluiting van het orale erfgoed in Vlaanderen"*. 2009.

Van de Perre, S. en Pieters, E. *Mondelinge geschiedenis op het internet. WWWegwijzer*. Brussel, 2005.

Vande Winkel, R. *Eindverslag onderzoeksproject "Van horen zeggen" (I) Mondelinge, historische bronnen bewaren en ontsluiten*. 2004. (http://www.faronet.be/files/pdf/pagina/mondelinge_historische_bronnen_in_vlaanderen.pdf)

Wallenborn, H. *L'historien, la parole des gens et l'écriture de l'histoire: le témoignage à l'aube du XXIe siècle*. Loverval, 2006.

5.2 De Tweede Wereldoorlog en de Koningskwestie

Bonaers, F. *'40-'45. Sint-Truidense getuigen. Volume I en II*. Sint-Truiden, 2009-2010.

De Jaegher, M. *De weggevoerden. Oorlogsverhalen van gewone mensen*. Leuven, 2009.

De Landtsheer, P., Van Roosbroeck, M. en Van den Bulcke, E. *Genummerd voor het leven: de laatste getuigen van de concentratiekampen in Europa (1940-1945)*. Leuven, 2009.

Franssen, J. *De laatste getuigen. Vlamingen over hun Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, 2005.

Heylen, M. en Van Hulle, M. *Getuigenissen uit de concentratiekampen*. Eeklo, 1992.

Martin, D. "De mondelinge documentatie in het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog" in: J. Tolleneer, ed. *Over mondelinge geschiedenis gesproken: handelingen van de studiedag mondelinge geschiedenis en documentaire informatie, Gent, 11 december 1986*. Antwerpen, 1987, 115-128.

Parée, K. *La vie quotidienne à Nivelles et Perwez, 1940-1944. Apports méthodologiques des sources orales*. Louvain-la-Neuve, 2005. (lic. verh. UCL)

Serrien, P. *Tranen over Mortsel: de laatste getuigen over het zwaarste bombardement ooit in België*. Antwerpen, 2008.

Stengers, J. "Cinquante ans après: une enquête d'histoire orale sur la question royale" in: J. Stengers. *Léopold III et le gouvernement. Les deux politiques belges de 1940*. Brussel, 2002.

Thanassekos, Y. en Van Landschoot, A., ed., *Du témoignage audiovisuel: actes. Deuxième rencontre audiovisuelle internationale sur le témoignage des survivants des camps de concentration et d'extermination Nazis, Bruxelles, 9-11 May*. Brussel/Parijs, 1996.

Vanden Daelen, V. *22 jaar oorlog op de VRT. Geschiedenis van Productiekern Wereldoorlog II (1970-1991)*. Gent, 2000 (lic. verh. Ugent)

Vander Taelen, L. en Verhofstadt, D. *De laatste getuigen: overlevenden praten over de concentratiekampen*. Antwerpen/Brussel, 2011.

Verloren land: elke familie heeft haar geheimen. Leuven/Brussel, 2009.

Vzw De werkgroep 10 december 2008, *De laatste getuigen uit concentratie- en vernietigingskampen geïnterviewd door jongeren uit Vlaamse, Brusselse en Waalse secundaire scholen: een educatief vredesproject*. Brussel, 2010.

5.3 Andere oorlogen en conflicten

Elfnovembergroep. *Van den Grooten Oorlog. Volksboek*. Kemmel, 1978.

Franssen, J. en Vande Winkel, R. *Bang voor de bom: Vlamingen over hun Koude Oorlog*. Antwerpen, 2006.

5.4 Koloniale geschiedenis, migratie

Castruyck, G. *Orale tradities als bron voor de geschiedenis van Afrika*. Gent, 2001. (onuitgegeven syllabus)

Dermitzaki, M. *Grieken in Limburg. Een halve eeuw migratie en integratie*. Berchem, 2010.

Gillet, F. « Congo rêvé? Congo détruit... Les anciens coloniaux belges aux prises avec une société en repentir. Enquêtes sur la face émergée d'une mémoire ». *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*. (2008) 19, 79-133.

Helbig, D. *Paroles du Congo belge: entretiens et témoignages*. Brussel, 2005.

Neiryneck, F., Isçl, A. en Van Labeke, S. *Hatiralar/Herinneringen*. Gent, 2002.

Salut Congo. Getuigenissen over ontworteling en integratie tussen Congo en Brussel. Témoignages sur le déracinement et l'intégration entre le Congo et Bruxelles. Brussel, 2012.

van den Boogard, J., Clemens, L. e.a. *Grenz-Controle, Grens-Kontrolle: Aachen, Eupen, Maastricht - Oral Histories*. Remscheid, 2008.

Van Reybrouck, D. *Congo: een geschiedenis*. Amsterdam, 2010.

Viaene, V. Van Reybrouck, D. en Ceuppens, B. *Congo in België: koloniale cultuur in de metropool*. Leuven, 2009.

Van Schuylenbergh, P. *La mémoire des Belges en Afrique centrale: inventaire des archives historiques privées du Musée royal de l'Afrique centrale de 1858 à nos jours*. Tervuren, 1997.

Yildiz, S. *Vergeten helden: tien portretten van vrouwen over migratie*. Heusden-Zolder, 2012.

5.5 Sociale en economische geschiedenis

50 jaar werk in het Waasland, een dvd, Sint-Niklaas, 2009.

Boeckx B. en Vandecruys G. (red.), *Welkom in Geel. Een geschiedenis van de gezinsverpleging*, Geel, 2010.

De Nil, B. "Aspecten van arbeid (-ersbeweging) en cultuur voor 1940: mondelinge geschiedenis". *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*. (2003) 4, 53-59.

De Nil, B. en De Wilde, B., ed. *Het geheugen van een stadswijk*. Gent, 2008.

Dewaele, B., Dobbelaere H. en Van Craeynest C., *Een verleden in het vlas. Vlasverhalen uit het Texas van Vlaanderen*, dvd-documentaire, Centrum voor Agrarische Geschiedenis, 2009.

Kerff, M., Smeets, M. en Herckens, M. *De jaren '60 (on)bekend en (on)bemind*. Antwerpen/Apeldoorn, 2004.

Van Dijk, T. en Herman, F. *Kortrijkse Kunstwerkstede / Ateliers d'Art de Courtrai: De Coene*, dvd reportage + publicatie, Kortrijk, 2009.

Van Molle, L. "Luisteren naar het verleden: het gebruik van mondelinge bronnen" in: C. Vancoppenolle en. B. Sas. *Een succesvolle onderneming. Handleiding voor het schrijven van een bedrijfsgeschiedenis*. Brussel, 2002, 147-165.

5.6 Musea, tentoonstellingen, cultuur

De Herdt, R. "Het belang van mondelinge geschiedenis voor de musea" in: R. De Herdt, ed. *Mondelinge geschiedenis. Colloquium 17 januari 1981. Handelingen*. Gent, 1982, 25-29.

De Wever, B. "Een poort van het museum naar de stad: mondelinge geschiedenis in het Museum aan de Stroom". *Cultureel Jaarboek: Stad Antwerpen*. (2000), 25-33.

De Wever, B., Van Asch, M. en Van Doorslaer, R., ed. *Gekleurd verleden: familie in oorlog*. Tielt, 2010.

Lesage, A. *Expo '58: het wonderlijke feest van de fifties*. Brussel, 2008.

Swyzen, C., ed. *Tussen waarheid en waarachtigheid: het traject van mondelinge bron tot theaterproject – een artistiek onderzoek van Lemmens Drama*. FAK-Cahier nr. 26. Leuven, 2012.

Van aanwinst tot zaaltekst: hoe beheer je een collectie lokaal erfgoed? Mechelen, 2009.

Vanvaeck, M., ed. *Herinneringen: veertig Vlamingen en hun geliefkoosd kunstwerk*. Antwerpen, 2003.

5.7 Onderwijs

Debbaut, A. en Van den Branden, J. *Stemmen op schrift: een halve eeuw Sint-Lodewijkcollege Lokeren in getuigenissen (1940-1990)*. Lokeren, 2007.

Defer, V., De Ryck, D. e.a. 'Wij' en 'zij' = 'ons erfgoed': oral history in KTA Wollemarkt – Mechelen project 2008. Mechelen, 2008.

De Witte, N., Simons, J. e.a. *Leren van horen zeggen: draaiboek voor een vakoverschrijdend project mondelinge geschiedenis in het secundair onderwijs*. Berchem, 2012.

Gaus, H., De Graeve, B. e.a. *Allledaagsheid en mondelinge geschiedenis: studie en toepassing in het secundair onderwijs*. Gent, 1983.

Hendrickx, M., Janssen, S. e.a., ed. *Van heden en verleden: oral history in Schoten*. Project 2010. Schoten, 2010.

Meuwis, L. en Vanlangendonck, M. *Oral History op school: verkenningen van het dagelijkse leven in het Hageland*. Aarschot, 2004.

Schelstraete, E. en Verdickt, E., ed. *Millemere! Verhalen om niet te vergeten. Neerslag van een schoolproject naar aanleiding van 1000 jaar Mere*. Erpe-Mere, 2004.

Simon, F. e.a., ed. *Gezin en mondelinge geschiedenis: studie en toepassing in het secundair onderwijs*. Gent, 1984.

Van Damme, D., ed. *Verhalen uit onze wereld: 20 jaar DBSO*. Brussel, 2007.

UGent Memorie. Herinneringen, geschiedenis en erfgoed van de Universiteit Gent. (<http://www.ugentmemorie.be/>)

5.8 Dagelijks leven, lokale geschiedenis, volkscultuur, *life stories*

- Bleyen, J. *Doodgeboren. Een mondelinge geschiedenis van rouw*. Amsterdam, 2012.
- Bollen, G., Janssen, S. e.a. *Verkenningen van het dagelijkse leven. Oral history in de Dommelvallei. Project 2006*. Neerpelt, 2006.
- Bollen, G., Janssen, S. e.a. *Verkenningen van het dagelijkse leven. Oral history in de Dommelvallei. Project 2007*. Neerpelt, 2007.
- Cheyns, M. *Kort, rap en zonder blad. De hoppepluk tussen 1880 en 1960*. Brugge, 2009.
- Cheyns, M. "Paardenkracht, stoom en diesel. De mechanisering van de landbouw in Heuvelland 1895-1960" in: *Histories van Heuvelland: bijdragen ter herinnering aan Hubert Masquelin*. Heuvelland, 2011, 75-94.
- Erfgoedcel Waasland, 'Vroeger en nu: reeks met getuigenissen over het verleden van het Waasland', in: *Gazet van Antwerpen editie Waas en Dender*, april-december 2008.
- Govaerts, L., Janssen, S. e.a. *Luisteren naar het verleden. Oral history in Arendonk. Project 2006*. Arendonk, 2006.
- Govaerts, L., Janssen, S. e.a. *Luisteren naar het verleden. Oral history in de Kempen. Project 2006*. Arendonk, 2008.
- Govaerts, L., Janssen, S. e.a. *Luisteren naar het verleden. Oral history in de Kempen. Project 2007*. Arendonk, 2008.
- Janssen, S., Proost, H. en Vanlangendonck, M. *Over collegepinnen en heren professoren: het sprekende verleden van 100 jaar Sint-Hubertuscollege*. Neerpelt, 2009.
- Laporte, S. en Vanlangendonck, M. 'Waaile Zaain van Muilebeik': 35 jaar Foyer in multi-etnisch Brussel. Brussel, 2004.
- Luister van Leuven. Een Expeditions project*. Kessel-Lo, 1998.
- Mees, V., Verheyen, L. e.a. *Iedereen is van 't Stad: Antwerpenaars vertellen*. Dvd-reportage, Antwerpen, 2006.
- Toenen, T., *Poort op het Pajottenland. Breedbeeld*, Dvd, Leuven, 2005.
- Rzoska, B., van Schoor, J. e.a. *Romain Deconinck (1915-1994)*. Gent/Brussel, 2005.
- Verbond van Senioren Brussel. *Uitwisseling van ervaren en wedervaren tussen senioren en kinderen: solidariteit tussen generaties, senioren vertellen over vroeger*. Brussel, 1993.

Vercauteren, G. *Lokaal erfgoed onder de loep: verslag van het veldonderzoek van het project 'Het lokale erfgoed als geheugen voor de lokale samenleving'*. Mechelen, 2006.

Verhoeven, E. *Hingene en den Duc. Mondelinge geschiedenis in het kasteel*. Antwerpen, 2005.

6. Eindconclusie: naar een herwaardering van mondelinge geschiedenis als historische onderzoeksmethode voor collectieve herinnering

De stand van zaken vandaag: positieve en negatieve elementen

Het uitgangspunt van de studiedag in Brussel was de brede verspreiding van mondelinge geschiedenis als onderzoeksmethode in België. Dit rapport is grotendeels gebaseerd op een analyse van die veelheid. Als dusdanig bevestigt dit rapport ook het uitgangspunt. Mondelinge geschiedenis blijkt vandaag een term die door veel actoren in België wordt gebruikt en op allerlei domeinen wordt toegepast. Onvermijdelijk treedt hierdoor een zekere verwatering op. Elk interview met een zekere historische inslag dat min of meer professioneel wordt omkaderd, is vandaag een oefening in mondelinge geschiedenis.

Uit onze analyse blijkt echter ook, dat die groei van de laatste 15 à 20 jaar gepaard ging met een grote mate van professionalisering. Er lijkt een grote sensibilisering plaatsgevonden te hebben rond de methodiek. De grote meerderheid van de hier opgenomen projecten kende een professionele begeleiding. Er was doorgaans aandacht voor de opleiding van studenten, vrijwilligers en professionelen, alsook voor de verschillende manieren van vraagstelling, het benaderen van de respondenten, voor de manieren van opnames, zelfs voor de meer abstracte kwesties van collectieve herinnering en beeldvorming. We kunnen spreken van een veld dat zich de laatste 15 à 20 jaar *bottom-up* aanzienlijk geprofessionaliseerd heeft in zowel Vlaanderen als Franstalig België.

We kunnen echter tegelijk ook mogelijk nadelige zaken vaststellen.

Een eerste vaststelling is dat het gebruik van de methode perfect aansluit bij de hedendaagse gevoeligheid voor het bewaren en 'redden' van erfgoed. Deze maatschappelijke onderstroom is uiteraard ook één van de oorzaken van de kwantitatieve groei. Ook de populariteit van de open *life stories* benadering past in die context. Exemplarisch voor deze open benadering zijn de recente digitale verhalenbanken, zoals die van *Brussel Behoort Ons Toe/Bruxelles Nous Appartient* of de verhalenbank van de Erfgoedcel Brugge.

Er is vandaag een groot bewustzijn rond het redden van individuele verhalen, getuigenissen, tradities, gebruiken die anders verloren zouden gaan. Een praktijkgevolg zou 'overproductie' kunnen zijn. Verzamelen en registreren wordt een doel op zich. Er wordt een massa mondelinge bronnen gecreëerd die exponentieel blijft groeien. Helaas staat de aangroei van deze hoeveelheid niet in verhouding tot mensen en middelen die worden vrijgemaakt voor de systematische bewaring en ontsluiting van deze mondelinge bronnen als apart brontype. Daarom houdt deze kwantitatieve explosie ook een zeker gevaar in zich: het gevaar dat al deze mondelinge bronnen door gebrek aan een degelijk beheer- en ontsluitingsbeleid straks verdwijnen in de massa en dus 'ruis' worden.

Een tweede vaststelling is, dat de meerderheid van deze projecten vandaag niet start vanuit een onderzoeksvraag. Slechts in een kleine minderheid, is mondelinge

geschiedenis een onderdeel van een ruimer onderzoek. De meerderheid van mondelinge geschiedenisprojecten start vandaag vanuit een vooraf opgesteld publieksdoel (een tentoonstelling, een herdenking, een buurtproject, een boek, een dvd etc.). Het specifieke publieksdoel bepaalt op die manier de modaliteiten van een onderzoeksproject; de vraagstelling, de uitvoering, de manier van transcriptie, het ontsluiten en verwerken. Bovendien eindigt de opvolging van een mondeling geschiedenisproject (transcriptie, bewaring en ontsluiting) vaak zodra het publieksdoel is bereikt of afgerond. Wat gebeurt er met een reeks mondelinge bronnen die niet direct inzetbaar bleken voor een tentoonstelling of een dvd? Of wat gebeurt er eens het tijdelijk publieksmoment (een tentoonstelling bvb.) is afgelopen? Dat is vaak niet duidelijk. De dominantie van korte termijn publieksdoelstellingen houdt daarom een gevaar in zich, namelijk het gebrek aan besef dat mondelinge bronnen die tijdens een project werden gecreëerd op langere termijn nuttig kunnen zijn voor historisch onderzoek. Er is dus nog wel een zekere inhaalbeweging nodig qua bewustwording over de langetermijnwaarde van mondelinge bronnen.

Een derde vaststelling is dat de sociaal geëngageerde, *community based* mondelinge geschiedenis sterk aanwezig is. De kritische afstandelijkheid van de historicus kan hier eerder ervaren worden als een gebrek. Tegelijk is er ook een zekere spanning. Aan de ene kant spreken veel historici over mondelinge geschiedenis als een methode om herinnering, geheugen en beeldvorming te bestuderen en dus te *deconstrueren*. Maar in deze participatieve projecten doet de historicus soms het omgekeerde en wordt hij zelf een actor in de *constructie* van herinnering. Uiteraard is de scheidingslijn tussen beiden in de praktijk vaak dun en is het debat hierover complex. Maar dit toont alleszins aan dat er diverse sporen naast elkaar lopen. Mogelijk ligt hier ook deels een oorzaak van het feit dat mondelinge geschiedenis toch nog altijd ondergewaardeerd wordt als zuivere wetenschappelijke onderzoeksmethode in België. Zonder te willen veralgemenen, mogen we toch stellen dat mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode binnen de hedendaagse geschiedschrijving in België nog altijd niet helemaal ernstig genomen wordt. Er bestaat met andere woorden een grote kloof tussen het gebrek aan academische waardering enerzijds en de explosie aan projecten van onderuit anderzijds.

Dit is geen kritiek op de kwaliteit, noch op de legitimiteit, van deze projecten, wel integendeel. Vanuit onderzoeksoptiek, stellen we enkel vast dat mondelinge geschiedenis vandaag slechts in mindere mate nog een historische onderzoeksmethode is. Nochtans sluit het één het ander niet uit. Met enkele concrete suggesties, willen we hier pleiten voor een herwaardering van mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode.

Aanbeveling 1: systematische contextomschrijving van mondelinge bronnen

Een groot deel van de massa mondelinge bronnen blijft momenteel grotendeels onontgonnen voor kritisch historisch onderzoek. Een meerderheid van die mondelinge bronnen verdwijnt naar de achtergrond zodra hun onmiddellijke nut (voor een publieksproject) verdwenen is. Dat is op zich geen probleem en zelfs logisch. Het probleem ontstaat echter als blijkt dat die situatie vaak definitief is; en dat de condities ontbreken om latere ontsluiting of verwerking mogelijk te maken. Dit

is des te meer relevant gezien de populariteit van de open *life stories*-aanpak. Deze aanpak levert bronnen op die inhoudelijk erg gevarieerd zijn. Deze mondelinge bronnen zijn potentieel heel bruikbaar voor verschillende invalshoeken en verschillende disciplines. Maar zonder een deftige ontsluiting op het moment van de creatie is het gevaar zeer reëel dat deze bronnen 'onhandelbaar' worden. De bruikbaarheid van deze bronnen (voor later onderzoek bijvoorbeeld) zal daarom in sterke mate afhangen van de manier waarop de contextualisering en omkadering van deze bronnen gebeurt op het moment van de creatie, tijdens het project zelf.

Een eerste aanbeveling is daarom om bij de productie van een reeks mondelinge bronnen rekening te houden met een aantal minimumvoorwaarden voor ontsluiting.

- 1° De opmaak van (liefst gedetailleerde) biografische fiches per respondent
- 2° Een korte omschrijving van de omstandigheden van het interview
- 3° Het bewaren van notities of eventueel gedeeltelijke transcripties (tijdens onze bevraging werd bij diverse projecten melding gemaakt van het bestaan van dit soort 'werktranscripties')
- 4° Het eigenlijke interview samenvoegen met alle 'contextinformatie' en een archivalische politiek ontwikkelen waarin dit als één geheel wordt behandeld

Ongetwijfeld hangt dit samen met een sterkere sensibilisering rond de waarde van mondelinge bronnen als historische bron.

<p>Aanbeveling 2: aandacht voor onderzoekgericht ontsluiten van mondelinge bronnen</p>

Een ander concreet probleem voor onderzoek ligt duidelijk bij de transcriptie. Het merendeel van de vormingen en de bewustwording rond mondelinge geschiedenis is vandaag gericht op de daad van het interview zelf. Het uitschrijven van interviews echter, is duur en weinig passionerend. Uit onze bevraging blijkt dat dit probleem universeel is. Niet enkel kleine lokale vrijwilligersorganisaties hebben hier problemen mee, ook grote professionele instellingen.

Echter: het lijkt toch nog altijd zo te zijn dat het grootste deel van historisch onderzoek zich baseert op de schriftelijke transcripties veeleer dan op de interviews zelf. Vanuit onderzoekstandpunt zou daarom werk gemaakt moeten worden van uniforme transcriptiemethodes die laagdrempelig (snel en goedkoop) zijn.

Concrete aanbevelingen zouden dus kunnen zijn:

- 1° Het reeds bij aanvang systematisch reserveren van een (klein) deel van een projectbudget voor de latere transcriptie (en dus niet alles reserveren voor het publieksdoel)
- 2° het ontwikkelen van een laagdrempelige en uniforme methode om grote hoeveelheden interviews onderzoekgericht te transcriberen/ontsluiten (thematisch bijvoorbeeld), of minstens een consensus te bepalen over een uniforme methode.

Dit zouden belangrijke stappen kunnen zijn om op termijn de mondelinge bron als instrument voor historisch onderzoek op te waarderen.

Aanbeveling 3: concreet voorbeeldonderzoek naar collectief geheugen

Zoals gezegd pleiten we voor een sterkere systematische oriëntatie van mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode. In dat opzicht willen we het tegendeel bepleiten van wat de *popular memory group* in de jaren 1980 deed, toen zij zich (vanuit ideologische paradigma's) afzetten tegen klassiek historisch onderzoek bij mondelinge geschiedenis.²⁰ Wij willen pleiten voor het tegendeel: een systematisch herinvoeren van een positivistische onderzoeks-aanpak via de ontwikkeling van analytische methodes van mondelinge bronnen.

Bij de bij onze studiedag betrokken historici, leek alvast de consensus te bestaan dat deze positivistische aanpak inhoudelijk niet gericht moet zijn op het valideren van feiten. Als studieobject komt vooral de collectieve herinnering in beeld. Dit is natuurlijk allesbehalve een nieuw inzicht. Het sluit al aan bij de stelling van Alessandro Portelli, één van de grote *oral history* pioniers.²¹ Het is eigenlijk ook wat de presentaties van Bleyen, Gillet, Maerten, Morelli en Wouters tijdens de studiedag van november 2011 opnieuw benadrukten. We verwijzen ook naar het standaardartikel van Alistair Thomson voor een introductie op deze problematiek.²² De organische connectie met geheugenstudies is ook groot. De nogal frequent gebruikte term '*communicative memory*' is minstens deels overlappend met mondelinge geschiedenis in brede zin.

Toch lijkt dit allemaal gemakkelijker gezegd dan gedaan, recente literatuur ten spijt.²³ Het veld van *memory studies* blijft lijden onder een overconceptualisering. In dat opzicht zou concreet voorbeeldonderzoek ook een instrument kunnen zijn om het veld van collectieve herinnering wat naar een meer concreet domein te trekken.

Het veld van geheugenstudies *boomt* nog altijd, maar mondelinge geschiedenis is daarin toch wat ondergesneeuwd geraakt. Dit hangt ongetwijfeld samen met de hierboven gesignaleerde problemen van ontsluiting. Het ligt echter ook aan het ontbreken van systematische analytische methodes. Er zijn genoeg voorbeelden in de internationale literatuur om duidelijk te maken wat ik bedoel. Het artikel van Fred H. Allison over een Amerikaanse Vietnamveteraan is een perfect voorbeeld.²⁴ Dit artikel gebruikt een diepte-interview met één individu om veranderingen van perspectieven doorheen de decennia te analyseren en te reconstrueren. Hier gaat het echter om een vrij uitzonderlijke casus. Ten eerste was het incident dat het thema vormde (een vuurgevecht in februari 1968) heel specifiek én goed gedocumenteerd met schriftelijke rapporten. Ten tweede was de respondent

²⁰ Popular Memory Group, "Popular Memory. Theory, politics, method" in: R. Perks en A. Thomson, ed, *The Oral History Reader* (London/New York 2006), 32-43.

²¹ "(What) is really important is that memory is not a passive depository of facts, but an active process of creation of meanings. Thus, the specific utility of oral sources for the historian lies, not so much in their ability to preserve the past, as in the very changes wrought by memory". A. Portelli, "What makes oral history different" in: R. Perks en A. Thomson, ed, *The Oral History Reader* (London/New York 2006), 32-43. Zie ook: A. Portelli, *The death of Luigi Trastulli and other stories: form and meaning in oral history* (New York 1991).

²² A. Thomson, "Memory and remembering in oral history" in: D. A. Ritchie, *The Oxford Handbook of Oral History* (Oxford 2011), 77-96.

²³ P. Hamilton en L. Shopes, *Oral History and Public Memories* (Philadelphia (PA) 2008).

²⁴ F. H. Allison, "Remembering a Vietnam war firefight: changing perspectives over time" in: R. Perks en A. Thomson, *The Oral History Reader* (London/New York 2006), 221-230.

(samen met enkele andere getuigen) kort na de gebeurtenis al geïnterviewd. Dezelfde man werd in 2002 geïnterviewd over dezelfde gebeurtenissen, waardoor een ideaal experiment ontstond om de werking van het geheugen tussen beide 'ijkpunten' te analyseren. In 1968 bleek het verhaal verward en contradictoir, in 2002 was het heel sterk narratief gestructureerd, met een begin, midden, einde, maar ook met toevoeging van een oorzakelijke logica, een bredere contextualisering, een bepaalde filmische manier van beschrijven, en een morele verantwoording van bepaalde keuzes. Hier krijgen we een inkijk op hoe (één) geheugen werkt. Dit soort ideale onderzoeksgevallen is echter zeldzaam. Mark Roseman zocht bijvoorbeeld naar patronen van verschillen ('*discrepancies*') tussen getuigenissen en geschreven bronnen bij een overlever van de Holocaust.²⁵ Hier is uiteraard de invloed van trauma op het geheugen belangrijk. Roseman gaf toe dat zijn 'casus' uitzonderlijk was door de grote aanwezigheid van geschreven bronnen: "For many Holocaust survivors it is simply not possible to make the kind of comparison of records I have briefly ventured in this article".²⁶ De ontwikkeling van concrete methodes van geheugenanalyses op basis van mondelinge bronnen is dus erg afhankelijk van bepaalde voorwaarden zoals de aanwezigheid van documentair archief. Dat is niet altijd evident.

Als we echter pleiten voor een herwaardering van mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke onderzoeksmethode, lijkt me duidelijk dat hier in België nog een veld open ligt. We zouden als historici gericht op zoek kunnen gaan naar 'bruikbare' mondelinge bronnen of *cases*, die zich lenen voor een onderzoek naar de vorming van de herinnering en het geheugen. In België is nog veel te weinig concreet voorbeeldonderzoek in deze zin. Op die manier zouden we ook de massale rijkdom aan mondelinge bronnen operationaliseren voor onderzoek. Concreet onderzoek op die basis zou ook interessant kunnen zijn voor het met theoretische concepten overladen veld van *memory studies*.

²⁵ M. Roseman, "Surviving memory: truth and inaccuracy in Holocaust Testimony" in: R. Perks en A. Thomson, *The Oral History Reader* (London/New York 2006), 230-244.

²⁶ M. Roseman, "Surviving memory", 242.

7. Bijlage 1 / Annexe 1: programma van de studiedag

Mondelinge geschiedenis in België : tussen onderzoek en publieksgeschiedenis / Histoire orale en Belgique:entre recherche et histoire publique

Studiedag / Journée d'étude - 18 november 2011 / 18 novembre 2011

Conferentiezaal CEGES-SOMA

Programma / Programme

9.00 – ontvangst / accueil

9.15 – Welkom / Bienvenue (Rudi van Doorslaer CEGES-SOMA)

9.30-10.00 – Introductie / Exposé introductif Selma Leydesdorff (Universiteit van Amsterdam)

Sessie 1 / Session 1 : Mondelinge geschiedenis en historisch onderzoek / Histoire orale et recherche historique

10.00-10.15u : Sven Steffens (Gemeentelijk Museum Sint Jans Molenbeek) – *La Plateforme Mémoire Orale*

10.15-10.30u : Florence Gillet (CEGES-SOMA) – *Le Congo et la mémoire des anciens coloniaux*

10.30-10.45u : Lore Colaert (UG) – “*Verlo y vivirlo*” (*Het zien en beleven*). *De constructie van historische waarheid aan de rand van een massagraf van de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)*

10.45- 11.00u koffiepauze / pause café

11.00-11.15 : Fabrice Maerten (CEGES-SOMA) – *Apports et limites de la source orale à travers l'exemple des séminaires menés à l'UCL sur la vie quotidienne en Wallonie entre 1940 et 1945*

11.15-11.30 : Nico Wouters (CEGES-SOMA) – *De seminarieoefeningen 'oorlogsherinnering' aan de universiteit van Gent (2000-2003) : collectief- en individueel geheugen*

11.30-11.45 : Peter Moorkens (CEGES-SOMA) – *Publieksontsluiting van de collectie mondelinge bronnen op het SOMA*

Discussie / discussion : 11.45-12.15

moderator / modérateur : Rudi van Doorslaer (CEGES-SOMA)

Middagpauze / Pause déjeuner 12.30-13.30

Sessie 2 / session 2 : Mondelinge geschiedenis en publieksgeschiedenis / Histoire orale et histoire publique

13.30-13.45 : Jan Bleyen (KUL) – *Van 'verhaal' naar 'vertelling': beschouwingen over een performatieve benadering van het interview*

13.45-14.00 : Anne Morelli (ULB) – *Histoire orale et histoire de l'immigration* (werktitel)

14 h.00-14.15 : Christine Machiels (CARHOP) en Florence Loriaux (CARHOP) – *l'Histoire du mouvement ouvrier à travers la mémoire orale : une source incontournable ?*

14.15-14.30 : Bruno De Wever (UG) – *De authenticiteit van mondelinge bronnen. Enkele reflecties naar aanleiding van de tentoonstelling 'Gekleurd Verleden' (Sint-Pietersabdij Gent, 26/11/2010-25/4/2011)*

14.30-14.45 : koffiepauze / pause café

14.45-15.00 : Bart De Nil (FARO) – *Mondelinge geschiedenis en de geschiedenis van een stadswijk. Casus: De Rabot-wijk Gent*

15.00-15.15 : Séverine Janssen (Brussel Behoort Ons Toe / Bruxelles Nous Appartient) – *Une pratique participative de l'histoire orale*

15.15-15.30 : Karel Strobbe (CEGES-SOMA) – *Noord-Limburg en WO II : historisch onderzoek en de constructie van actuele erfgoedgemeenschappen*

15.30-16.00 : discussie / discussion

Moderator / modérateur : Chantal Kesteloot (CEGES-SOMA)

16.00-16.15 : conclusie / conclusions

Nico Wouters (CEGES-SOMA)

—

www.cegesoma.be

Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
Luchtvaartsquare, 29
1070 Brussel

Mondelinge geschiedenis in België: projectbevraging

Deze bevraging kadert in de studiedag *Mondelinge geschiedenis in België - tussen onderzoek en publieksgeschiedenis* georganiseerd door CEGES/SOMA op 18 november 2011. De resultaten van deze bevraging worden verwerkt in een eindrapport. De deadline van deze bevraging is vrijdag **2 maart 2012**. Gelieve ingevulde formulieren terug te bezorgen aan Nico Wouters (SOMA, Luchtvaartsquare 29, 1070 Brussel of digitaal via nico.wouters@cegesoma.be).

Gelieve deze fiche(s) in te vullen indien u betrokken was bij een mondeling geschiedenisproject nà 2004

Naam van uw organisatie :

Titel (of korte omschrijving) van het project :

Looptijd van het project (begin- en einddatum):

Wie namen de interviews af (vrijwilligers ? studenten ? professionelen ?)

Betrokken partners:

Aantal afgenomen interviews:

Werden contracten opgesteld met de respondenten i.v.m. het gebruik v.h. interview ?

Werden er transcripties gemaakt ? Ja/Nee – Hoeveel :

Zijn de mondelinge bronnen in een archief gedeponneerd ? Ja/Nee – Waar ?

Op welke drager worden de interviews bewaard ?

- Papier
- Tape
- Cassette
- Digitaal bestand audio (formaat?)
- Digitaal bestand visueel (formaat ?)
- ...

Zijn de mondelinge bronnen ontsloten voor publiek ? Ja/Nee – Hoe :

Leidde het project tot een publieksresultaat (publicatie, tentoonstelling, website ?)

CEGES SOMA

www.cegesoma.be

*Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines
Square de l'aviation 29, 1070 Bruxelles*

Histoire orale en Belgique : Renseignements quant aux projets

Cette demande de renseignements s'inscrit dans le cadre de la journée d'étude *Histoire orale en Belgique*, organisée par le CEGES/SOMA le 18 novembre 2011. Les résultats de l'enquête seront utilisés dans le cadre de la rédaction du rapport final de cette journée, nous aimerions donc les recevoir pour **le vendredi 2 mars 2012 au plus tard**. Merci de renvoyer les formulaires complétés à Nico Wouters (Square de l'Aviation n°29, 1070 Bruxelles ou, au format digital, à l'adresse nico.wouters@cegesoma.be)

Veillez s.v.p remplir cette fiche si vous avez participé à un projet d'histoire orale depuis 2004 (une fiche par projet)

Nom de votre organisation:

Titre (ou brève description) du projet

Durée du projet (date de démarrage et date de clôture):

Qui a réalisé les interviews ?(bénévoles ? étudiants ? professionnels ?)

Partenaires du projet:

Nombre d'interviews réalisées:

Quelles conventions ont été établies avec les répondants relativement à l'utilisation des interviews ?

Les interviews ont-elles été transcrites ? Oui/Non – Combien :

Les sources orales ont-elles été transférées dans un dépôt d'archives ? Oui/Non – dans quel dépôt ?

Sur quel support les interviews sont elles conservées ?

- Papier
- Tape
- Cassette
- Fichier audio (format?)
- Fichier video (format ?)
- ...

Les sources orales ont-elles été inventarisées à destination du public ? Oui/Non – de quelle manière :

Le projet a-t-il débouché sur des réalisations à destination du public (publication, exposition, site web?)